

# UDEN FOR NUMMER



38

## **NÅR BUDGETTET SKRIDER**

- EN SPORING AF ØKONOMISKE HENSYN  
I MYNDIGHEDSSAGSBEHANDLERES  
BESLUTNINGSPROCESSER

**AKTUELLE OG ALTERNATIVE  
MENNESKESYN I SOCIALT ARBEJDE**

**VÆRESTEDER**  
SOM ARENA FOR MENNESKELIG  
OPBLOMSTRING

**OFRE FOR MENNESKEHANDEL  
TIL PROSTITUTION -OG DERES MØDE  
MED DET DANSKE SYSTEM**

# indhold

NÅR BUDGETTET SKRIDER  
- EN SPORING AF ØKONOMISKE HENSYN I MYNDIG-  
HEDSSAGSBEHANDLERES BESLUTNINGSPROCESSER

AF IDA MARIE SCHRØDER, LEKTOR

4

AKTUELLE OG ALTERNATIVE  
MENNESKESYN I SOCIALT ARBEJDE

AF PIA RINGØ,  
MARIA APPEL NISSEN,  
MIA ARP FALLOV,  
LEKTORER

16

VÆRESTEDER SOM ARENA FOR  
MENNESKELIG OPBLOMSTRING

AF TINA HARLEV NIELSEN, LEKTOR

26

OFRE FOR MENNESKEHANDEL TIL PROSTITUTION  
- OG DERES MØDE MED DET DANSKE SYSTEM

AF METTE RØMER, POST DOC

36

## UDEN FOR NUMMER

nr. 38, 19. årgang, 2019

Løssalg: 60 kr.

Dansk Socialrådgiverforening

Toldbodgade 19B

1253 København K

Tel: 70 10 10 99

Mail:

ds@socialraadgiverne.dk

Redaktion:

Frank Cloyd Ebsen, freb@phmetropol.dk

Anette Nicolaisen, anic@ucsyd.dk

Lene Mosegaard Søbjerg, lmos@via.dk

Nicolai Paulsen - np@socialraadgiverne.dk

Christine Sarka, christinesarka@mail.dk

Lars Uggerhøj, lug@socsci.aau.dk

Redaktionssekretær:

Mette Mørk, mettemork21@gmail.com

Produktionsstyring:

Kommunikationsafdelingen, Dansk Socialrådgiverforening

Copyright:

Forfatterne

ISSN nr.:

1600-888X

Design og produktion:

Salomet grafik & Pernille Kleinert

Tryk: Datagraf

Oplag: 19.000

KØBENHAVNS  
PROFESSIONS  
HØJSKOLE



Dansk Socialrådgiverforening

AB  
SALON  
PROFESSIONS-  
HØJSKOLEN  
ABSALON

Erhvervsakademi og  
Professionshøjskole

AALBORG UNIVERSITET

UNIVERSITY COLLEGE  
SYDDANMARK  
UCSYD.DK

VIA  
UNIVERSITY COLLEGE



## UDEN FOR NUMMER

slår denne gang et slag for at gøre tingene lidt anderledes end det sædvanlige og overlader det til jer læsere selv at skabe et tema på baggrund af artiklernes indhold. Vi er gået helt uden for tema med fire artikler, der på hver deres måde kredser om det sociale arbejde og gerne vil gøre os klogere på, hvad der rører sig hos socialarbejderen og klienten.

Først giver Ida Marie Schrøder sit bud på, hvad "økonomisk hensyn" er i beslutninger om foranstaltninger til udsatte børn og unge. Forskningsfeltet er en kommune, hvor forfatteren har analyseret sagsbehandleres beslutning om foranstaltninger til et søskendepar og økonomimedarbejderens efterfølgende arbejde med betaling, kontrol og registrering af foranstaltningen. Artiklen

giver et indblik i de processer, der påvirker socialarbejdernes beslutninger hvad angår individuelle hensyn til udsatte børn og unge overfor økonomiske hensyn.

Ringø, Nissen & Fallov giver en rundtur i det sociale arbejdes menneskesyn i et historisk perspektiv. Artiklen viser, hvilken betydning de forskellige menneskesyn gennem tiden har haft for socialpolitikken og udøvelsen af det sociale arbejde. Et fremherskende og nutidigt perspektiv på mennesket som "homo faber economicus" har sit snævre fokus på den produktivitet, det enkelte menneske kan udøve for at fremme egne økonomiske vilkår. Fortonet er synet på mennesket som det elskende, omsorgsfulde og sociale, hvis omstændigheder bedres gennem nærhed og samhørighed med andre mennesker. Perspektivet kendetegner både beskæftigelses- og socialpolitikken.

Tina Harlev samler med sin artikel tråden op og tegner et billede af de sociale væresteder, som "arena for menneskelig opblomstring". I et casestudie har hun interviewet brugere, frivillige samt personale og foretaget uformelle observationer. Hun beretter om brugernes oplevelse af værestedet som et sted, hvor de knytter stabile og konstruktive venskaber med hinanden, føler sig set, hørt, anerkendt og med mulighed for at bidrage positivt til et fællesskab i et ligeværdigt samvær med andre – og henleder vores opmærksomhed på, at værestedernes positive og understøttende sociale fællesskab potentielt kan være et sted, hvor helhedssynet i socialt arbejde i høj grad kan praktiseres.

Mødet mellem mennesker, der er blevet handlet til prostitution, og det danske system, der er sat i verden for at hjælpe dem, beskrives og analyseres af Mette Rømer. Hun gennemgår, hvem de menneskehandlede kvinder er, hvilke tilbud det danske system har til dem og illustrerer gennem en case, hvorfor så få kvinder henvender sig for at få hjælp, og dem, der gør, ikke får den hjælp, de havde håbet på. Artiklen sætter her fokus på den problematiske dobbeltrolle, som det sociale arbejde rummer i arbejdet med disse kvinder.

Vi vil – helt som vi plejer – ønske dig en rigtig god læselyst!  
**Mange hilsner fra redaktionen**

PEER REVIEWED

# NÅR BUDGETTET SKRIDER

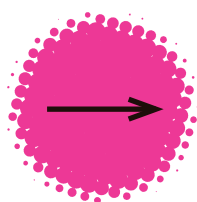
- en sporing af økonomiske hensyn  
i myndighedssagsbehandlers  
beslutningsprocesser

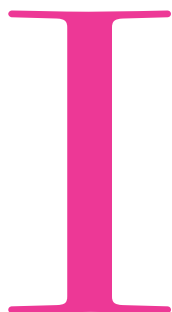
---

AF IDA MARIE SCHRØDER, LEKTOR

Når sagsbehandlere og ledere bruger flere penge til at hjælpe udsatte børn, end der er budgetteret med, betyder det så, at de ikke tager hensyn til økonomien? Det er svært at svare entydigt på, for svaret afhænger af, hvad ”økonomiske hensyn” er. Det undersøger jeg i denne artikel. I stedet for at forholde mig normativt til, om sagsbehandlere bør eller ikke bør tage økonomiske hensyn, træder jeg et skridt tilbage og undersøger, hvordan økonomiske hensyn bliver til i praksis.

Eller rettere sagt: Jeg undersøger, hvad der får budgettet til at skride, for derigennem at blive klogere på, hvad økonomiske hensyn består af.





**I**nternationale forskere har påvist, at sagsbehandleres beslutninger bliver overfladiske og løsrevne fra barnets behov, når krav om økonomisk ansvarlighed øges (Banks, 2004; Lipsky, 2010; Munro, 2004). Herhjemme i Danmark har Egelund og kollegaer (2010) endda påvist, at der er sammenhæng mellem budgethensyn og sammenbrud i anbringelse, fordi budgethensyn begrænser socialrådgivernes valgmuligheder. Dansk Socialrådgiverforening (DS) har lavet deres egen kvantitative undersøgelse af ”økonomi og faglighed i børnesager”, hvor ”38 procent fortæller, at økonomien i høj eller nogen grad forringer muligheden for at varetage barnets tarv” (Dansk Socialrådgiverforening 2014, forord). Samlet set viser forskningen sammen med DS’s undersøgelser, at det har massive konsekvenser for de udsatte børn, når ”økonomi trumfer faglighed”, som Barkholt skriver i forordet til den nyeste af DS’s undersøgelser (Dansk Socialrådgiverforening 2014). Disse indsigter er utvivlsomt vigtige, ikke mindst som politisk ammunition. Der er dog den udfordring, at indsigterne bygger på en antagelse om, at økonomi er en entydig størrelse med en iboende kraft, der kan trumfe en anden entydig størrelse - fx barnets tarv, barnets behov eller socialrådgiverens faglighed. I denne forståelse handler økonomi alene om at begrænse offentlige udgifter. Det gør det svært at undersøge og forstå, hvad der gør forskellen, når økonomi *ikke* trumfer.

Ovenstående konklusioner blev draget i slipstrømmen på en bølge af kritisk forskning, der havde til formål at undersøge konsekvenserne af de mange nye styringsformer, der blev

rullet ud over verdens offentlige sektorer i 90’erne og frem. Siden har anerkendte forskere, såsom Michael Lipsky (2010), påpeget, at den kritiske forskning (inklusive hans egen) bygger på antagelser om, at det i praksis er nemt at skille fx individuelle hensyn til barnets behov fra hensyn til økonomi. Konsekvensen er, at ansvaret for at vælge mellem det ene eller det andet lander på den individuelle socialrådgivers skuldre. Når forskningen så samtidig viser, at socialrådgivere ødelægger deres faglighed ved at tage hensyn til økonomi, bliver fremtidsudsigterne dystre (Lipsky, 2010, kap 14). Derfor opfordrer Lipsky til, at forskningen i højere grad skal tage højde for den kompleksitet, foranderlighed og flertydighed, der særligt kendetegner socialt arbejde med udsatte børn og unge.

Herhjemme i Danmark kan vi se sporene af denne forskningsdagsorden. Forskningsmiljøet på Socialrådgiveruddannelsen på Københavns Professionshøjskole (tidligere Metropol) har bl.a. udgivet undersøgelser, der på den ene side søger at få hånd om kompleksiteten og på den anden side søger at finde nye veje til vidensbaseret, hvor økonomi og faglighed ikke anskues som hinandens modsætninger (Leth Svendsen, 2017; Mackrill, et al. 2018; Schrøder, 2014). Særligt forskningsmiljøet på Institut for Socialt Arbejde ved Aalborg Universitet har bidraget med en ”konstruktiv” (Appel, Pringle, & Uggerhøj, 2007) forskningsdagsorden, hvor socialrådgiverens arbejde undersøges i sammenhæng med og ikke i modsætning til de rammesættende betingelser i offentlige organisationer (Dall & Caswell, 2017; Olesen, 2014). Fra denne forskning lærer vi, at socialrådgiveres handlinger kontinuerligt tilpasses og udføres i samspil med den organisering, de er en del af (Brodtkin, 2011).

Kendetegnet ved den danske, konstruktive forskning i socialt arbejde er også en evne til at afgrænse økonomistyring som noget, der ligger uden for forskningens sigte (se bl.a. Leth Svendsen, 2017). Hvis vi vil vide noget om økonomistyring, kan vi til gengæld få hjælp af sektorforskningsinstitutternes (nu VIVE) kortlægninger af praksisser for økonomistyring i danske kommuners familieafdelinger (Kjaergaard et al., 2016; Nørgaard, 2017; Søndergård Pedersen et al., 2012). Fx peger VIVE (2017) i deres nyeste rapport på, at det socialfaglige redskab *børnelinialen* er blevet til økonomistyringsredskabet *indsatstrappen*. Det vil sige, at der i praksis ikke nødvendigvis er en modsætning mellem at tage hensyn til økonomi og at tage hensyn til det individuelle barns behov. Det kan altså tyde på, at økonomiske hensyn ikke kun handler om at begrænse udgifterne til sociale foranstaltninger. Men mere præcist kommer vi det heller ikke. For med

VIVEs anbefalinger til bedre økonomistyring falder de tilbage i en antagelse om, at socialrådgivere i udgangspunktet ikke tager hensyn til økonomi, fordi økonomi og faglighed er to adskilte enheder (Nørgaard, 2017). På den måde bliver ”økonomiske hensyn” placeret som noget, der er givet på forhånd, og derfor ikke har brug for nærmere undersøgelse. I tråd med den konstruktive forskningsdagsorden er målet med denne artikel at åbne op for, hvordan økonomiske hensyn håndteres i praksis – i det daglige arbejde, hvor socialrådgivere tager beslutninger om udsatte børn og unges fremtid. Men i stedet for at bygge min forskning på antagelser om, hvad jeg formoder økonomiske hensyn er og gør, træder jeg et skridt tilbage og spørger: *Hvad er økonomiske hensyn i beslutninger om foranstaltninger til udsatte børn og unge?* Min teoretiske og metodiske tilgang er derfor en anden end i den forskning, jeg har skitseret ovenfor.

#### ØKONOMISKE HENSYN SOM FORBINDELSER MELLEM BARNETS BEHOV OG AFDELINGENS BUDGET

Min forskningstilgang er inspireret af Aktør-Netværks Teori (ANT), hvor handlinger ansues som effekter af vidtfor-grenede netværk af forskellige elementer og aktører (Latour, 2005). Her er pointen, at handling aldrig er resultatet af en iboende intentionalitet hos mennesket, fordi mennesker aldrig handler på egen hånd. Hvis vi eksempelvis fjernede sagssystemer, regneark, computere, kollegaer, skriveborde, mødelokaler, serviceloven og de udsatte børn, så ville sagsbehandleren ikke længere træffe afgørelser om valg af foranstaltning. Hun ville være og gøre noget ganske andet (Law, 1992, p. 384). Derfor er en afgørende pointe i ANT, at det ikke giver mening på forhånd at afgrænse, hvem eller hvad der handler. I stedet skal forskeren træde et skridt tilbage og spørge, hvordan handling – fx et økonomisk hensyn – bliver til. Det betyder så, at økonomiske hensyn *ikke* er stabile og entydige størrelser. Fx har priser for foranstaltninger forskellige betydninger alt efter, om der er tale om akut at fjerne et barn fra seksuelle overgreb eller om at hjælpe en familie med at få deres 11-årige pige afsted i skole om morgenen (Schrøder, n.d.). I de to situationer skabes prisen rolle på to forskellige måder af alt fra skolefraværsprocenter, blå mærker og lovparagraffer. For at forklare, hvordan fænomener så alligevel kommer til at fremstå entydige, bruger ANT begrebet ”translationsprocesser” (Elgaard Jensen, 2005). Justesen (Justesen, 2017) beskriver translation sådan her:

”Translation handler grundlæggende om at skabe forbindelser og lighed mellem elementer, der ikke hænger sammen af sig selv og ikke i sig selv ligner hinanden. Analytisk hand-



#### IDA SCHRØDER

er ph.d. og lektor i samfundsvidenskab på socialrådgiveruddannelsen, Københavns Professionshøjskole. Hun forsker i, hvordan økonomi indgår i organisering og beslutninger i det sociale arbejde med udsatte børn og unge.  
idsc@kp.dk

“Jeg spørger derfor, hvordan der skabes forbindelser mellem familieafdelingens udgifter til foranstaltninger og de udsatte børn og unges behov”

ler det derfor om at undersøge, *hvordan* der skabes forbindelse og ækvivalens mellem forskelligartede aktører, så det til trods for deres heterogenitet fremstår som en sammenhængende orden.” (Justesen, 2017, p. 375).

Det er dette analysegreb, jeg gør brug af i denne artikel. Jeg spørger derfor, hvordan der skabes forbindelser mellem familieafdelingens udgifter til foranstaltninger og de udsatte børn og unges behov, så det fremstår som om, der er taget hensyn til økonomien. Bemærk her, at jeg benytter ANT's åbne forståelse af aktører, der omfatter ”*hvad som helst*”, der modificerer tingenes tilstand ved at gøre en forskel” (Latour, 2005, p. 71).

Denne åbne og nysgerrige teori om økonomiske hensyn har jeg operationaliseret gennem et feltstudie af økonomiens bevægelser i beslutningsprocesser om udsatte børn i en dansk kommune. Jeg valgte bl.a. kommunen, fordi den var kendt for at have både et højt fagligt niveau og en sikker økonomistyring. Deres udgifter var lidt under gennemsnit, og de havde ikke haft merforbrug i otte år. I et år fulgte jeg bevillingsprocesser og beslutninger om valg af foranstaltninger, og lod på den måde aktørerne selv vise mig, hvordan de knyttede forbindelser mellem udsatte børns behov og afdelingens budget. Det kan kaldes en ”mobil etnografi”, fordi jeg ikke lod mig begrænse af fysiske, professionelle, organisatoriske eller andre grænser (Czarniawska, 2007). Det tog mig til mere end 30 forskellige steder – såsom private hjem og regneark på computerskærme – og det omfattede observationer af 46 møder, 33 planlagte interview, omkring 400 timers observationer samlet set og et utal af billeder og dokumenter. Undervejs tog jeg notater om og spurgte ind til, hvad der fik økonomien i sagen til at ændre sig. Mine observationer noterede jeg ned i feltnoter og i en logbog over aktiviteter (se Schrøder, 2018).

Analysen i denne artikel baserer sig på mine samlede observationer, men præsenterer kun et lille udsnit af materialet. Jeg har lavet to nedslagspunkter: Det ene er i en sag om søskendeparret Jensen, hvor det i løbet af foråret bliver klart for familieafdelingen, at børnene skal anbringes. Det andet er i økonomimedarbejdernes arbejde med at kontrollere, registrere, betale og følge op på udgifterne til foranstaltninger, så det er muligt at holde øje med og styre familieafdelingens forbrug. Ved at tage udgangspunkt i både en individuel sag og den samlede budgetstyring er det muligt at vise, hvordan forbindelse bliver skabt mellem de to, og dermed hvordan økonomiske hensyn bliver til i praksis. Her skal det pointeres, at analysen af beslutningen om søskendeparret Jensen skal læses som eksemplarisk for mine samlede observationer.

Det skal dog ikke forstås sådan, at alle beslutningsprocesser indebærer præcis samme typer af økonomiske hensyn, men derimod at hver eneste beslutningsproces indeholder økonomiske hensyn, der mere eller mindre følger de mønstre (dvs. translationsprocesser), jeg finder frem til i min analyse.

Jeg har valgt at fremstille analysen kronologisk, så den følger budgetårets cyklus. Det giver mig mulighed for at beskrive arbejdet med at tage økonomiske hensyn som en historie, der bygger op til årets afslutning. Det giver imidlertid den udfordring, at det kan læses sådan, at der er en type af økonomiske hensyn om foråret og en anden type om efteråret. Den læsning advarer jeg hermed imod. Tværtimod er pointen, at i hver beslutningsproces om individuelle børn er der forskellige økonomiske hensyn, som afhænger af den konkrete situation, og derfor også er forbundet med en fase i beslutningen. I analysen finder jeg frem til, at der udvikler sig fem forskellige økonomiske hensyn, som er forbundet med faser i beslutningen om valg af foranstaltning. Jeg har valgt den empiri, der bedst viser de fem hensyn. Jeg beskriver de fem hensyn i tidsfaser og fremhæver de analytiske pointer i en kommentar efter hver beskrivelse.

## NÅR BUDGETTET SKRIDER

### *Forår: Indstilling til anbringelse*

Det er forår. Sagsbehandler Mark overvejer, om søskendeparret Jensen skal anbringes. Mark forklarer mig, at det er forældrenes langvarige og omfattende konflikter, der er årsagen til børnenes mistrivsel. Lillesøsteren udvikler sig ikke alderssvarende. Storebroderen er udadreagerende og har to diagnoser, der både er psykisk og socialt betingede. De får begge ekstra støtte i skolen. Da jeg første gang taler med Mark, har familien Jensens ventet på et familiebehandlingsforløb i 2-3 måneder hos kommunens interne leverandør. I ventetiden har Mark fulgt familien tæt. Han fortæller mig, at han har mærket og set en dynamik i familien, som han beskriver som ”ustabil og aggressiv”. Samtidigt er der kommet en række underretninger om børnene fra psykiatrien, skole og en kommunal rådgivningsenhed. På visitationsudvalgs møde i juni måned beslutter familieafdelingen at indstille begge børn til anbringelse. Forældrene er uenige med beslutningen.

Kommentar: På dette tidspunkt af beslutningsprocessen handler det for Mark om dels at forstå, hvad børnenes behov er, og dels at nå frem til en konklusion om, hvad der skal ske. Han mærker stemningen i familien, taler om teorier om konflikter og mentalisering og han følger procedurer for, hvordan afgørelser om anbringelse skal træffes. Der er ingen, der



nævner økonomi. Det skyldes primært, at der ikke er grund til at nævne det, fordi de ved alle, at familieafdelingen pr. måned har flere udgifter til anbringelser end til eksempelvis et internt familiebehandlingskursus. Her handler det økonomiske hensyn derfor først og fremmest om at forstå og beskrive barnets behov, så Mark og hans leder kan lave en så god beslutning som mulig.

**Juni: "Head indeholder den økonomiske ramme?"**

Forud for visitationsudvalgets møde har Marks leder taget kontakt til Saturn Institution, som hun tidligere har arbejdet sammen med i en lignende sag. Hun vurderer, at samarbejdet med forældrene er så udfordrende, og at børnene er så behandlingskrævende, at de ikke vil have gavn af at bo i en plejefamilie. For at processen med at vælge leverandør skal gå hurtigt, har hun taget fat i Saturn Institution. Umiddelbart efter mødet går familieplejekonsulenten i gang med at forberede et besøg hos Saturn Institution. Han fortæller mig, at det er usædvanligt, at han "bliver sendt i byen med en forhåndsbestilling". Normalt skal han selv opsøge og udvælge leverandørerne. Han skal dog stadig, forklarer han mig, undersøge stedet og forholde sig til, om det er det rette for børnene, som han plejer at gøre det. Det gør han ved at sætte sig ind i børnenes sag og ved at indsamle informationer om stedet fra kollegaer og fra socialtilsynet.

En uge efter visitationsmødet tager jeg sammen med Mark og familieplejekonsulenten på besøg hos Saturn Institution. Besøget starter med et halvdans times møde, hvor den daglige leder fortæller om deres arbejde, og hvor familieplejekonsulenten og Mark stiller spørgsmål. De spørger bl.a. til gennemstrømningen af personale, lederes håndtering af konflikter, rammer for samvær, omsætning af teori, dokumentation, og konkrete forhold vedrørende familien Jensen og deres børn. I slutningen af mødet spørger familieplejekonsulenten: "Hvad indeholder den økonomiske ramme?" Til det svarer den daglige leder: "Jeg har et udkast. Det skal jeg nok sende jer." Her refererer han til en standardkontrakt, hvor taksten og indholdet er angivet. Han uddyber: "Hvis vi skal gå ind i egentligt dybdegående arbejde med forældrene, så ligger det udover. Vi har ikke prissat noget af det. Det vil vi snakke med jer om. Hvis det viser sig, at Julian er mere belastet end forventet, skal vi vurdere det igen. Men jeg ville aldrig sige ja, hvis jeg ikke mente, han lå inden for vores målgruppe og til den takst, der er."

Han tilføjer, at psykologundersøgelse og forældresamarbejde kommer udover. Da jeg på vejen hjem spørger familieplejekonsulenten om hans vurdering af prisen, svarer han:

**"Tværtimod er pointen, at i hver beslutningsproces om individuelle børn er der forskellige økonomiske hensyn, som afhænger af den konkrete situation, og derfor også er forbundet med en fase i beslutningen"**

"[Den daglige leder] sagde, at den lå på omkring enogtyve til toogtyvehundrede. Så det svarer jo til...jamen det det det... jeg forstår faktisk ikke, at de kan gøre det så billigt. Det er under 70.000, det er 65.000 om måneden. Og det er opholdsstedspriser, det her. Døgninstitutioner ligger langt højere. Det her, det er faktisk, hvad der svarer til en opholdsstedspris, og så er det endda - ikke i den billige ende - men i middelprisklassen."

Umiddelbart efter vores besøg ringer jeg til den daglige leder for at spørge ham om, hvordan taksten er blevet fastsat til at være "2189 kr. pr. døgn x med månedens konkrete antal dage i 201[x] niveau," sådan som det er angivet i kontrakten. Det ved han ikke, fortæller han. Han forklarer videre, at han selv har prøvet at finde ud af det ved at tale med den kommune, han har driftsoverenskomst med. Han henviser mig til en økonomimedarbejder, som bør kunne fortælle mig om de beregninger, der ligger bag. Da jeg besøger økonomimedarbejderen, viser det sig, at han heller ikke ved, hvorfor taksten er fastsat, som den er. Han henviser mig til en kollega, der i sin tid var med til at lave forudsætningerne for takstberegningerne. Da jeg taler med ham, forklarer han, at der blev lavet nye takstberegninger i forbindelse med struktur-

“Her bruger økonomikonsulenten metaforen om, at pengene flyver rundt til at beskrive, hvad der sker, når sagsbehandlerne ikke tager hensyn til økonomien. Det betyder omvendt, at sagsbehandlerne tager hensyn til økonomien, når de hjælper med at holde pengene på jorden”

reformen, hvor de sociale tilbud gik fra bagudrettet finansiering af udgifter til omkostningsbaserede budgetter. Det var tilbage i 2006. Her besluttede man en model, hvor institutionernes takster blev vægtet ud fra omfanget af målgruppens problematikker. Her blev Saturn Institution vægtet til en målgruppe med ”normale sociale problemer”. Det, de betegner som en ”1,0 helårsplads”. Hvor en ”1,5 helårsplads” er til målgrupper med ”alvorlige sociale problemer”, typisk en sikret institution. Vægtingen er ikke blevet ændret siden 2006, fortæller han. Han forklarer, at det mest afgørende var at finde en model, der gjorde det muligt at beregne en takst.

Kommentar: Når der skal vælges en ekstern leverandør af den foranstaltning, der er blevet bevilget, viser økonomien sig som en pris – en takst – for de ydelser, der skal købes. Familieplejekonsulenten kalder det en ”økonomisk ramme” og pointerer derved, at det ikke er prisen, men indholdet, der er til forhandling. Vurderingen af, om prisen er rimelig, handler derfor om at vurdere, om der er overensstemmelse mellem det, børnene har brug for, og det, institutionen kan tilbyde. Derimod er der ikke rigtig nogen, der ved, hvad prisen er beregnet ud fra. Derfor handler økonomiske hensyn i forbindelse med valg af leverandør mere om at vælge det rette sted på det rette tidspunkt, end det handler om at vælge leverandøren med den laveste takst. For taksten i sig selv giver ingen svar på, om målgruppen er den rette, eller om kvaliteten er høj. Scenariet kunne ligeså vel have været omvendt: At taksten var for høj i forhold til målgruppens problematikker.

#### *August: En ”ikke-økonomisk” afgørelse*

Sommerferien er forbi, og fordi forældrene til søskendeparret Jensen ikke var enige i beslutningen om anbringelsen, er det nu Børne og Ungeudvalget, der skal træffe afgørelsen. Udvalget, med dommeren i front, træffer afgørelse om, at børnene skal tvangsanbringes i et år. Efter udvalgsmødet er slut, bliver jeg og taler med udvalgsmedlemmerne. Jeg præ-

senterer mit forskningsprojekt og spørger, om de gør sig tanker om økonomien i denne her sag. Til det svarer udvalgsformanden: ”...når først det kommer hertil, så skal vi træffe afgørelse ud fra noget, der er ikke-økonomisk.”

Efter dette svar taler vi videre om, hvad der kendetegner sagen og andre forhold vedrørende udvalget. Der er ikke andre, der nævner økonomi.

Imens jeg sidder sammen med udvalget, koordinerer familieplejekonsulenten og Mark afhentningen af børnene. De kører afsted et par timer senere med Anders And-blade og cola. Jeg går hen til familieafdelingen og spørger lederen om, hvor kontrakten for anbringelsen er nu? Den venter på hendes underskrift. Derefter skal den sendes til familieplejekonsulenten, som skal lægge den ind i DUBU.<sup>1</sup>

Kommentar: Det er interessant, at udvalgsformanden kalder det for en ”ikke-økonomisk” afgørelse, fordi han dermed pointerer, at det er mere normalt, at afgørelser også baserer på noget økonomisk. Det betyder, at der skal en ekstra indsats til for *ikke* at tage hensyn til økonomi. Denne pointe står i modsætning til eksempelvis VIVEs undersøgelser af økonomistyringspraksis, hvor budskabet er, at der skal noget ekstra til for at få sagsbehandlere til at tage hensyn til økonomi. I eksemplet her kan man sige, at Børne- og ungeudvalget helt konkret fjerner sig fra de økonomiske hensyn ved fysisk og praktisk at være adskilt fra sagsbehandlerne daglige beslutningsprocesser. Det samme gør sig gældende, når familieplejekonsulenten tager Anders And-blade og Cola med til børnene. Han skaber en situation, der er ”ikke-økonomisk”. Der skal med andre ord en helt særlig organisering til, før det er muligt at lade være med at tage økonomiske hensyn. Det betyder omvendt, at det, at tage økonomiske hensyn ikke er et tilvalg, sagsbehandlerne kan gøre sig. Tværtimod er det noget, der er indlejret i organiseringen af beslutningsprocesserne, og som derfor i det daglige arbejde ikke kan adskilles fra faglige hensyn til barnets behov.

### **Sensommer: Udgifter og behov forenes og adskilles**

Mark opretter afgørelsen i DUBU kort efter mødet. I den forbindelse registrerer han prisen for anbringelsen og vedhæfter kontrakten. I sidste kolonne af hans DUBU-skærmbillede står udgifterne i enhedspriser og pr. måned. Udgiften til anbringelsen er nu forenet med alle journalnotaterne, hvor børnenes behov står beskrevet. Men netop som de er forenet, skal de adskilles igen. I en avis orienterer Mark økonomimedarbejderen om, at der er bevilget anbringelse til henholdsvis storebror og lillesøster. I et lille vindue midt på skærmen noterer han børnenes cpr. numre, tidsperioden, paragraffen, prisen pr. måned og hvem, der skal modtage betalingen. Han vælger sin leders navn i en drop-down menu liste yderst til højre, så avis'et popper op til godkendelse på hendes skærm. Når avis'et er godkendt, cirkulerer det videre til økonomiafdelingen. Her popper det frem på Marlenes skærm. Hun kontrollerer, at prisen i avis'et svarer til den pris, der er registreret i deres ydelseskatalog. Derefter registrerer hun prisen som en udgift i deres økonomisystem, så hendes kollegaer kan sørge for at betale fakturaen og opdatere budgettet. Først nu er udgifterne til anbringelsen bevilget.

Efter otte dage begynder Marlene at modtage adviser om bevillinger af tillægsydelse til søskendeparret Jensen. Efter et halvt år er der 14 rækker med udgifter i hvert af de to børns sag i DUBU. Det er udgifter til skole, § 54 person til moren, transport, besøg til en døende onkel, psykologbehandling m.m. Da jeg i slutningen af året ser på børnenes sag i DUBU sammen med Mark, tæller han det sammen til, at der er udgifter for 1.1 million kroner pr. barn pr. år. Når jeg kigger på udgifterne sammen med Marlene eller økonomikonsulenten, får jeg noget andet at vide. Her ser jeg nemlig, hvad udgifterne er til foranstaltninger. Fx hvad Saturn Institution koster pr. måned og pr. år, og hvad anbringelse samlet set koster pr. måned og pr. år. Mens jeg følger bevillingsprocesser, kan jeg se, at udgifterne forandrer sig, selvom tallene er de samme – eller næsten de samme. For at illustrere denne forandring tager jeg i det følgende udgangspunkt i, hvad der sker med udgifterne, når de kommer over til økonomiafdelingen.

Når bevillingerne popper frem på Marlenes skærm på økonomikontoret, bliver de undersøgt for fejl. Det kan fx være, at dagbehandling til et anbragt barn er bevilget efter dagbehandlingsparagraffen (Serviceloven § 52,3) og ikke som tillægsydelse til anbringelse (Serviceloven § 66,6). Eller tidsperioden for bevillingen er regnet forkert ud. Selvom de fejl, Marlene opdager, kan synes som små detaljer, har de stor betydning i regnskabsprocessen. Fx må regnskabsmedarbejderen ikke udbetale løn til en plejefamilie eller betaling til en

skole, hvis der ikke er lavet en bevilling. I situationer, hvor prisen på fakturaen afviger fra bevillingen, skal hun først undersøge, hvad der er korrekt. Og hvis paragraffen ikke er angivet korrekt, så bliver regnskabet over familieafdelingens forbrug misvisende, fordi hver eneste bevilling skal knyttes til et kontoplansnummer. Kontoplansnumrene står i ”den autoriserede kontoplan”<sup>2</sup>, som er en national standard for, hvordan der skal føres regnskab med offentlige udgifter. Den dækker alle offentlige udgifter – fra havneanlæg til anbringelse af udsatte børn. Hvert udgiftsområde har et hovedkontonummer. ”Tilbud til børn og unge med særlige behov” har hovedkontonummer 3.5.2. Herunder er hver foranstaltning listet op med sit eget kontonummer. Ligesom i en nummereret indholdsfortegnelse til en bog med mange overskrifter. Fx har døgninstitutioner kontonummer 5.28.23, som specificeres yderligere alt efter det, udgiften dækker. Se tabel 1.

**Tabel 1:**

Udklip af den autoriserede kontoplan 2019

5.28.23	Døgninstitutioner for børn og unge
1	Drift
001	Døgninstitutioner for børn og unge med betydelig og varig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne (§ 66, stk. 1, nr. 6)
002	Døgninstitutioner for børn og unge med sociale problemer (§ 66, stk. 1, nr. 6)
092	Betaling (§ 159 og 160)
200	Ledelse og administration

På den måde ændrer udgifterne karakter, lige så snart de lander på økonomikontoret. Fra at følge barnet følger udgiften nu foranstaltningen. Det betyder, at udgifterne er forbundet med de udsatte børns behov på to forskellige måder. Opgaven med at registrere udgifter er derfor også forskellig: I familieafdelingen er det afgørende, hvilke *behov* udgifterne til foranstaltningen skal løse. På økonomikontoret er det afgørende, hvilket *kontoplansnummer* udgifterne skal allokeres til. Det er derfor, det er et omfattende – og ikke trivielt – arbejde at lave, kontrollere og gøre bevillingen klar til budgettet.

Kommentar: I bevillingsprocessen ændrer økonomien karakter. Der sker en bevægelse fra *pris* til *udgift* og en bevægelse fra, at økonomien er orienteret mod barnets behov, til at økonomien er orienteret mod foranstaltninger. Det betyder, at ”det økonomiske hensyn” bliver til to forskellige slags hensyn. I starten af bevillingsprocessen handler det økonomiske hensyn om det individuelle barn, og når bevillingen lander på økonomikontoret, handler det økonomiske hensyn om den organisering, der gør arbejdet med børnene mulig. I

den første del af processen afsluttes det forarbejde, der foregik i foråret, juni og august, idet foranstaltningen og prisen registreres i barnets journal. I den anden del af processen skal prisen for indsatsen til det individuelle barn oversættes til en kommunal udgift. Det er en skrøbelig proces, hvor selv de mindste fejl kan få det hele til at ramle sammen. Det kræver derfor, at informationerne om udgifterne er helt præcise. Her er det ikke lederen, men kontoplanen og budgettet, der stiller krav om, hvad der skal gøres.

Kort sagt indebærer bevillingsprocessen, at økonomien forandrer sig fra at handle om det individuelle barn til at handle om overblikket over foranstaltninger. Økonomien fjerner sig fra barnet. Det kan vi også se i det følgende, hvor det ikke handler om børnenes problemer, men om problemer i regnskabsprocessen.

#### *Efterår: Pengene flyver rundt*

Oktober er tredje kvartal i året. Det er det tidspunkt på året, hvor budgetopfølgningen giver en tydelig indikator på, om årets budget bliver overholdt eller ej. Dette år går det ikke så godt. Hvis vi skal blive lidt i efterårsmetaforen, er det som om, efterårsvinden er trængt ind gennem sprækkerne og har fået pengene til at flyve rundt. At der er "for mange penge ude og flyve," er økonomikonsulentens kommentar, da hun bliver informeret om, at tre børn er blevet akutanbragt to uger tidligere, uden der er lavet bevillinger på det. Hun regner lynhurtigt ud, at det er bevillinger til 500.000 kr., indtil der er fundet en varig løsning. Økonomikonsulenten forklarer, at hun heldigvis kan nå at "lægge udgifterne til med hånden". Det betyder, at hun selv registrerer udgifterne direkte i Excelarket med budgettet. Normalt klarer økonomisystemet det, når udgifterne er registreret, som de skal være. Det betyder så, at hun skal huske at rette udgifterne til, når hun har den præcise bevilling. "Det giver risiko for fejl", uddyber hun. Men den risiko foretrækker hun frem for, at de laver et mere upræcist kvartalsregnskab. Præcist bliver det dog ikke. Ved at sammenligne udgifterne i tredje kvartal året forinden med udgifterne for indeværende år kan økonomikonsulent se, at der er noget, der ikke stemmer. De har langt færre anbringelser, end hun forventer på dette tidspunkt af året. Det bekymrer hende, for det kan tyde på, at der er flere bevillinger til anbringelser, som ikke er registreret i økonomisystemet. Hun fortæller ledergruppen om sin bekymring og beder dem opfordre sagsbehandlerne til at få lavet deres bevillinger.

De følgende måneder bliver budgettet opdateret med flere og flere udgifter. Det viser sig, som økonomikonsulenten hav-

de frygtet, at der er blevet bevilget foranstaltninger for flere penge, end der var budgetteret med.

Kommentar: Her bruger økonomikonsulenten metaforen om, at pengene *flyver rundt* til at beskrive, hvad der sker, når sagsbehandlerne ikke tager hensyn til økonomien. Det betyder omvendt, at sagsbehandlerne tager hensyn til økonomien, når de hjælper med at *holde pengene på jorden*. Det vil sige ved at lave de bevillinger, der gør det muligt at holde sammen på den skrøbelige bevillingsproces, som jeg beskrev i det foregående afsnit.

#### *December: Priserne forsvinder, fakturaen mangler og sagsbehandlerne er væk*

Efterårsvinden er nu blevet til en vinterstorm. Priserne forsvinder, fakturaer mangler, og sagsbehandlerne er væk, når der er mest brug for dem. En ting af gangen: Da Mark en dag skal kontrollere noget i søskendeparret Jensens sager, opdager han, at prisen for anbringelsen står til at være 1 kr. Han tænker straks, at de nu kan lægge 1,5 million oven i familieafdelingens merforbrug. Han kontakter Marlene og fortæller hende om den chokerende fejl. Hun tager det ikke så tungt. For økonomistyringen kører i økonomiafdelingens eget system, netop fordi de ikke stoler på DUBU. Marlene er slet ikke tvivl om, at det er DUBU, der har genereret fejlen, fordi det har systemet gjort før, siger hun. Marlene er mere bekymret over, at de ikke har fået fakturaen på betaling for anbringelserne på Saturn Institution. Hun fortæller mig et par måneder senere, at hun blev nødt til at kontakte driftskommunen for at spørge, om ikke de ville have deres penge. De kunne konstatere, at der var gået noget galt i opkrævningsprocessen, så de skyndte sig at sende en faktura.

I midten af december har Marlene en liste med 140 foranstaltninger, der enten ikke er bevilget, har fejl eller ikke er blevet forlænget. Det betyder, at hendes kollega ikke kan betale fakturaerne, at regnskabet ikke kan blive afsluttet, og at budgettet ikke kan blive opdateret. Samtidigt er sagsbehandlerne væk på et to-dages seminar. For at kunne afslutte regnskabet vælger en af familieafdelingens ledere at lave "administrative godkendelser" af sagsbehandlerne bevillinger. Det betyder, at lederen godkender dem uden at kende til baggrunden for bevillingerne og uden at undersøge, om børnenes behov stadig svarer til det bevilligede.

Kommentar: I december bliver det tydeligt, at muligheden for at tage hensyn til økonomi er et resultat af samspillet mellem mange aktører – menneskelige og ikke menneskelige. I den konkrete sag med søskendeparret Jensen er det svigt i DUBU og problematiske interne processer i en anden kom-

mune, der får de økonomiske hensyn til at ramle sammen. Pointen er her, at økonomiske hensyn handler om at skabe et tættere samarbejde mellem regnskabsprocesserne og beslutningsprocesserne om de individuelle børn. Forbindelserne mellem dem opstår ikke af sig selv, og de er svære at skabe, fordi processerne rækker langt ud over det enkelte barn og den enkelte familieafdelings budget. At lederen laver såkaldte "administrative godkendelser", er netop en effekt af, at forbindelsen var faldet fra hinanden. Gennem godkendelserne genskaber hun forbindelsen, omend i en mere skrøbelig form.

#### *Januar: Årsregnskab – effekten af sammenbruddet i den skrøbelige oversættelsesproces*

Familieafdelingen afslutter året med et merforbrug på to procent af deres budget. Ledelsen forventer, at merforbruget vil stige med otte millioner kroner det følgende år. Men det stiger med mere end 20 millioner kroner. Siden min empiriindsamling sluttede, er der sat ind med en lang række tiltag for at rette op på økonomien – sagt med det analytiske vokabular i denne artikel, handler tiltagene om at gøre forbindelserne mellem udgifter og behov mindre skrøbelige.

#### **OPSAMLING: HVAD GØR SAGSBEHANDLERE, NÅR DE TAGER ØKONOMISKE HENSYN?**

I denne artikel har jeg åbent og nysgerrigt analyseret mig frem til, hvad økonomiske hensyn består af, når sagsbehandlere tager beslutninger om foranstaltninger til udsatte børn og unge. I stedet for på forhånd at antage, at hensyn til økonomi er i stand til at dominere individuelle hensyn til udsatte børn og unge, lod jeg netop relationen mellem de to være mit analysepunkt. Det gjorde jeg ved at følge økonomiens bevægelser rundt i beslutningsprocesserne og analysere, hvordan forbindelser mellem udgifter og behov knyttes i denne proces. I det følgende samler jeg op på analysen ved først at svare på mit forskningsspørgsmål, dernæst drager jeg nogle handlingsanvisende konklusioner, og til sidst samler jeg op på konsekvensen for forskning om økonomiens rolle i socialt arbejde.

Analysen viser, at der er fem forskellige former for økonomiske hensyn, at disse hensyn på forskellig vis er forbundet med de udsatte børns behov, og at de økonomiske hensyn skabes i et tæt samspil mellem menneskelige og ikke-menneskelige aktører. I tabel 2 har jeg forsøgt at samle pointerne:

**Tabel 2:**

#### **FEM FORMER FOR ØKONOMISKE HENSYN**

ØKONOMISKE HENSYN ER AT ...	FORBINDELSE TIL BEHOV	IKKE-MENNESKELIGE AKTØRER
... finde den rette løsning på baggrund af indsigt i barnets behov	Tæt knyttet til behov	Stemninger, følelser, dokumenter om barnets behov
... forhandle indsatsens indhold ifht. barnets behov	Tæt knyttet til markedet og til behov	Pris/takst
... oversætte mellem behov og kontoplan	Forbindelse til behov laves til en forbindelse til foranstaltninger	Udgifter, DUBU, lovgivning, kontoplan, budget
... lave præcise bevillinger	Knyttet til behov via foranstaltninger	Udgifter, regneark, aktivitetstal
... skabe et tættere samarbejde mellem regnskabsprocesser og beslutningsprocesser	Knyttes til behov via overblik	Fakturaer, regnskab, økonomistyringssystemer, DUBU, eksterne aktører

De fem forskellige former for økonomiske hensyn bidrager på hver sin måde til at ændre økonomien i sagen. Hvor det i starten af en beslutningsproces handler om at undersøge og forstå barnets behov, handler det senere i beslutningsprocessen om at opretholde forbindelsen mellem justeringer i indsatsen og regnskabsprocessen. På den måde følger

de økonomiske hensyn faser i beslutningsprocessen. Som nævnt tidligere betyder det selvfølgelig ikke, at økonomiske hensyn er på en måde om foråret og en anden om efteråret. Tværtimod skal den enkelte sagsbehandler jonglere med alle fem typer af økonomiske hensyn samtidigt, alt efter hvor i processen hendes "sager" er.



## HANDLINGSANVISENDE KONKLUSIONER

I køb og salg af ydelser er det typisk sådan, at økonomiske hensyn bliver betragtet som et spørgsmål om at vælge ydelsen med den billigste pris i forhold til kvaliteten af indsatsen. Min analyse viser imidlertid, at det er ganske uklart, hvad priserne baserer sig på. Priser giver en indikator på udgiftsniveauet, som kan sammenlignes med lignende foranstaltninger og deres indhold. Men priserne hjælper ikke meget som rettesnor for mængden af kvalitet i en konkret ydelse, da priserne i sig selv er skabt af historiske forhold, der ikke nødvendigvis har noget at gøre med indholdet i ydelsen. Derfor handler det økonomiske hensyn mere om at forhandle indhold end om at forhandle priser. Min overordnede pointe er derfor også, at det mest økonomisk hensynsfulde er at lave et grundigt fagligt stykke arbejde, der gør det muligt at vide præcis, hvad barnet eller den unge har brug for i deres nye eller eksisterende foranstaltning.

Netop fordi de økonomiske hensyn er så tæt knyttede til de udsatte børns behov, er det mest skrøbelige led i økonomistyringen dér, hvor udgifterne skal oversættes til regnskabs-tal. Det kræver, at dem, der laver bevillingen, er i stand til at tage hensyn til økonomi på to måder samtidigt:

- Som udgiftsniveauet for at hjælpe det enkelte barn
- Som udgiftsniveauet for en type af foranstaltninger

Det er et stykke præcisionsarbejde, der involverer nye aktører og to måder at arbejde med lovgivningens paragraffer på. Min anbefaling er derfor at anerkende opgaven med at bevilge foranstaltninger som et stykke fagligt arbejde, der kræver kompetencer til at tage hensyn til processer, der er langt fra det enkelte barn. Her er en helt afgørende pointe, at dette ansvar ikke lander på sagsbehandlerens skuldre. Som analysen viser, er det slet ikke op til sagsbehandleren alene at vælge, om hun vil eller ikke vil bevilge og tage hensyn til økonomi på andre måder. De økonomiske hensyn er en del af organiseringen, og derfor skal opgaven med at bevilge betragtes som et spørgsmål om organisering. I den pågældende kommune har de ansat en såkaldt "controller". Det lugter af, at de ønsker at kontrollere, om sagsbehandlerne gør arbejdet godt nok. Havde de i stedet kaldt den nye medarbejder for en "tal-supporter" ville de snarere anerkende, at det skrøbelige led kræver ekstra opmærksomhed, som det er svært at finde tid til, når der også skal være fleksibilitet til akutte sager m.m.

Min artikel giver et *omvendt blik på økonomi*, fordi den viser, at der skal gøres en ekstra indsats for at skabe "ikke-økonomiske" situationer og ikke omvendt (Kjaergaard, 2016). I en sammenligning over tid kan man kritisere det som

problematiske (Banks, 2004; Healy, 2009), fordi det viser, at sagsbehandling ikke (længere) er rent relations- og omsorgsbaseret. Eller man kan anskue det konstruktivt og sige, at sagsbehandlerne har udviklet kompetencer og praksisformer, der gør det muligt at forbinde økonomiske og faglige hensyn.

Denne artikel er nok den første, der viser hvordan. Den er skrevet til dette tidsskrift, først og fremmest fordi det er socialrådgiverprofessionen og alle medarbejderne og familierne i den pågældende kommune, der har gjort det muligt at gennemføre mit studie. Men også fordi analysen (forhåbentlig) viser socialrådgiverne og deres ledere, at økonomiske hensyn er meget andet end et sparehensyn, og at de ikke bærer ansvaret for økonomien alene. ●

---

## NOTER

1. DUBU er det it-software, der understøtter sagsbehandlingen i mange af landets kommuner. DUBU står for Digitalisering - Udsatte Børn og Unge.
2. "Den autoriserede kontoplan" findes på Økonomi- og Indenrigsministeriets hjemmeside.

## LITTERATUR

- Appel, M., Pringle, K., & Uggerhøj, L.** (2007). *Magt og forandring i socialt arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Banks, S.** (2004). *Ethics, Accountability and the Social Professions*. Palgrave Macmillan.
- Brodin, E. Z.** (2011). Putting Street-Level Organizations First: New Directions for Social Policy and Management Research. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21(Supplement 2), i199–i201.
- Czarniawska, B.** (2007). *Shadowing, and other techniques for doing fieldwork in modern societies*. Copenhagen: Copenhagen Business School, Universitetsforlaget.
- Dall, T., & Caswell, D.** (2017). Expanding or postponing? Patterns of negotiation in multi-party interactions in social work. *Discourse and Communication*, 11(5), 483–497.
- Egelund, T., Jakobsen, T. B., Hammen, I., Olsson, M., & Høst, A.** (2010). *Sammenbrud i anbringelser af unge*.
- Elgaard Jensen, T.** (2005). Aktør-netværksteori - Latours, Callons og Laws materielle semiotik. In A. Esmark, C. Bagge Laustsen, & N. Åkerstrøm Andersen (Eds.), *Socialkonstruktivistiske analysestrategier* (pp. 185–210). Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.
- Healy, K.** (2009). *Socialt arbejde i teori og kontekst*. Akademisk Forlag.
- Justesen, L.** (2017). Analyser med aktør-netværksteori. In *Kvalitativ analyse - syv traditioner* (pp. 369–388). København: Hans Reitzels Forlag.
- Kjaergaard, M., Panduro, B., Nørgaard, E., Houlberg, K., Jørgen, N., & Pedersen, M.** (2016). *Kommunernes økonomistyring 2016 - En afdækning af kommunernes økonomiske resultater og økonomistyringspraksis*. KORA.
- Latour, B.** (2005). *Reassembling the Social*. Oxford University Press.
- Law, J.** (1992). Notes on the Theory of the Actor Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity. *Systems Practice*, 5(4), 379–393.
- Leth Svendsen, I.** (2017). *Den svære beslutning: En antologi og anbringelser af børn og unge - hvornår, hvorfor og hvordan*. Frederiksberg: Professionshøjskolen Metropol, Institut for Socialt Arbejde.
- Lipsky, M.** (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services* (2nd ed.). Russell Sage Foundation.
- Mackrill, T., Ebsen, F., Birkholm Antczak, H., & Leth Svendsen, I.** (2018). Care planning using SMART criteria in statutory youth social work in Denmark: reflections, challenges and solutions. *Nordic Social Work Research*, 8(1), 64–74.
- Munro, E.** (2004). The Impact of Audit on Social Work Practice. *British Journal of Social Work*, 34(8), 1075–1095.
- Nørgaard, E., M.S. Kollin, B. Panduro, H. Skov & M.B. Hansen** (2017): Inspiration til økonomisk og faglig styring på det specialiserede børn og unge-område. VIVE.
- Olesen, S. P.** (2014). Helhedssyn nedefra - et bottom-up perspektiv på socialt arbejde. In M. Harder & M. Appel Nissen (Eds.), *Helhedssyn i socialt arbejde*. København.
- Schrøder, I.** (n.d.). Modes of timing and spacing professional decisions: On the relationship between costing and caring in child protection work. *Financial Accountability & Management*.
- Schrøder, I.** (2018). *Hybridising accounting and caring: A Symmetrical study of how costs and needs are connected in danish child protection work. PhD Series*. Copenhagen Business School.
- Schrøder, I. M.** (2014). *Budgetblikket i socialt arbejde med udsatte børn og unge*. Frederiksberg: Professionshøjskolen Metropol, Institut for Socialt Arbejde.
- Søndergård Pedersen, H., Bækgaard, M., Bjørn Madsen, L., & Engelbrecht Jensen, L.** (2012). *Kortlægning af serviceniveaubeskrivelser*. KORA.
- Svendsen, I. L.** (2016). Managing complex child law - social workers' decision making under Danish legal regulation. *Social Work and Society*, 14(2), 1–12.

PEER REVIEWED

# Aktuelle og alternative menneskesyn i socialt arbejde

---

AF PIA RINGØ,  
MARIA APPEL NISSEN,  
MIA ARP FALLOV,  
LEKTORER





Der er historisk og i nyere tid sket forandringer i det politiske syn på mennesker i udsatte og sårbare positioner, og det præger på forskellige måder synet på mennesket i socialt arbejde. Formålet med artiklen er at vise, hvordan udviklingen i menneskesyn handler om, hvordan vi som mennesker kan eller bør leve vel med hinanden i et samfund præget af forventninger om udviklingen af produktivitet. I den forstand er socialt arbejdes møde med mennesker i udsatte positioner eksemplarisk for samfundets sociale konflikter og kampe om viden og menneskesyn, men også for dets muligheder for forandring



## **SOCIALT ARBEJDE HAR** refleksioner over menneskesyn

traditionelt været anset som betydningsfuldt ud fra den tanke, at måden, mennesker anskues og mødes på, er afgørende for, om socialt arbejde bidrager til det gode liv (jf. Harder & Gimmler 2015). Artiklen bidrager til denne refleksion, men fra en lidt anden synsvinkel. Den viser, hvordan menneskesynet i og omkring socialt arbejde har forandret sig på en måde, hvor de former for viden, der har et dybere fokus på menneskelige behov og livsbetingelser, har fået en mere marginal position. Særligt peger vi på, hvordan et økonomisk menneskesyn alias homo faber economicus med et ideal om menneskets økonomiske nytte og potentialer for produktivitet har fået en særlig dominerende plads i nutidig socialpolitik og i socialt arbejde. I samspil med udviklingen af bestemte post-ontologiske former for viden medfører dette menneskesyn et særligt fremadskuende, individualiseret, udviklingsorienteret blik på mennesket i socialt arbejde, hvor potentialer for arbejdsdygtighed og selvforsørgelse afsøges. Men der findes jo andet i livet end økonomi og effektivitet: Ro, stabilitet, kreativitet, tryghed, afslapning, følelseskab, fordybelse, kærlighed og meget mere. Og i det sociale arbejde kan vægtningen i forhold til kravene om produktivitet og effektivitet give konflikter for både borger og socialarbejdere.

I det aktuelle sociale arbejde er der et stærkt fokus på, at mennesker skal finde og realisere egne ressourcer, netværk og potentialer for forandring med henblik på at kunne optimere egen velfærd og klare sig selv. Det gælder på tværs af forskellige områder og målgrupper i socialt arbejde. Her er der en risiko for, at kompleksiteten i menneskers livssituation overses, at mennesker, som ikke kan mobilisere ressourcer, netværk og potentialer effektivt, nedprioriteres eller bliver betragtet som

'spild af ressourcer', og at menneskers mere 'uproduktive' behov overses. Derfor er denne udvikling også forbundet med dilemmaer i socialt arbejde. Dilemmaerne opstår, når der i mødet med udsatte mennesker opstår en indsigt i konkrete og ofte komplekse livsudfordringer samt de betingelser i menneskers liv, som bevirker, at de ikke kan udvikle sig i den tiltænkte retning. I sådanne tilfælde bliver det en kamp at tildele viden om menneskers 'uproduktive' behov en plads. Derfor trækker artiklen til sidst denne alternative og marginaliserede viden om mennesket frem, og diskuterer betydningen heraf for den fremtidige udvikling i socialt arbejde.

Artiklen formidler de overordnede resultater af forskningsprojektet 'Menneskesyn i socialt arbejde – velfærds politikker, teknologier og viden om mennesket' (2014-2018)<sup>1</sup>, og trækker på bogen 'Menneskesyn i socialt arbejde – om udviklingen af det produktive menneske' (Nissen, Fallov & Ringø, 2018), samt øvrige udgivelser i projektet. Forskningsprojektet indbefatter:

- Et historisk dokumentstudie, der udforsker samspillet mellem udviklinger i velfærds politik og socialt arbejde i Danmark med fokus på kontinuitet og forandring i menneskesyn.<sup>2</sup>
- Et dybdegående kvalitativt feltstudie i socialt arbejde med mennesker på beskæftigelsesområdet, det boligsociale område, børne- og familieområdet samt psykiatri- og handicapområdet.<sup>3</sup>
- Et modeludviklende studie, der integrerer historiske og nutidige empiriske analyser med teoretiske synteser. Der udvikles en model til at forstå og reflektere over velfærd, menneskesyn og socialt arbejde (jf. Nissen, Fallov & Ringø (red.) 2018)

I projektet har vi inddraget mange forskellige aktører på feltet, ikke mindst socialarbejdere. Vi har drøftet foreløbige analyser på større temadage og workshops de steder, hvor feltstudiet fandt sted, og vi har fået værdifuld feedback. Det har bidraget til at forfine analyser og give retning til de hovedresultater, som vi nu vil formidle. Da disse hovedresultater kommer fra analyser på tværs af de fire områder i socialt arbejde, er der tale om en

analytisk generalisering og påpegning af generelle udviklingstræk på tværs af institutionaliserede opdelinger i socialt arbejde. Vi starter med at kaste et blik på den historiske udvikling af det produktive menneske, og hvordan denne i dag præger udviklingen i menneskesyn i socialt arbejde.

### OM UDVIKLINGEN AF DET PRODUKTIVE MENNESKE

Det produktive menneske kan forstås som en særlig ide om menneskets skabende natur. Vi kalder dette menneske for homo faber [homo = menneske, faber = håndværker/skaber – én der laver noget]. Homo faber betoner, hvordan mennesket grundlæggende er et skabende og produktivt væsen, der gennem aktiv handlen er i stand til at påvirke egne livsvilkår (Arendt 1958).

Igennem vores historiske studier kan vi se, at ideen om det produktive menneske har været en stærk drivkraft i den politiske udvikling af velfærd med en stærk betoning af mennesket som et arbejdsdygtigt menneske (jf. Nissen m.fl., 2015), men at samspillet mellem velfærd og produktivitet, herunder også socialt arbejdes rolle heri, har ændret sig over tid med udviklingen af velfærdssamfundet. Særligt har især tre versioner af det produktive menneske spillet en rolle:

- Homo faber economicus: Det økonomiske menneske, der på grundlag af kalkulationer er i stand til at på nytteorienteret vis at optimere egne (økonomiske) vilkår
- Homo faber socius: Det sociale menneske, hvis vilkår forbedres gennem relationer til andre og gennem potentialet for aktivt at udrette noget i fællesskab
- Homo faber amans: Det elskende omsorgsfulde menneske, hvis vilkår forbedres gennem den sanselige og følelsesmæssige oplevelse af nærhed til og samhørighed med andre mennesker

Historisk har balancen mellem disse versioner rykket sig, så der fra og med 1980'erne har udviklet sig en stærk politisk betoning af mennesket som et arbejdsdygtigt væsen i en relativt snæver økonomisk forstand, mens blikket for den kollektive styrkelse af strukturelle mulighedsbetingelser, samt menneskets sociale, elskende og omsorgsfulde sider har fået en mere marginal betydning i den politiske udvikling af velfærd.

Vi vil nu give et eksempel på, hvordan disse udviklinger kommer til udtryk.

I 2006 lancerede den liberale VK-regering et 'Nyt menneskesyn'.

*“Det handler om menneskesyn. Regeringen vil ikke være med til at opgive mennesker. Alle skal have en chance for et liv med arbejde. Når vi så øvenikøbet ved, at mennesker, som har været på kontanthjælp i adskillige år, kan komme i arbejde, så skal de ikke sendes på en permanent passiv forsørgelsesordning”*  
(Beskæftigelsesministeriet, 2006: forord)



**MIA ARP FALLOV,**

Cand.scient.adm. Forvaltning, Ph.d. Sociologi. Lektor i socialintegration og socialpolitiske strategier.  
[fallov@socsci.aau.dk](mailto:fallov@socsci.aau.dk)



**MARIA APPEL NISSEN,**

Cand.mag. Ph.d. i sociologi. Lektor i teorier om forandringsprocesser i socialt arbejde  
[maan@socsci.aau.dk](mailto:maan@socsci.aau.dk)



**PIA RINGØ,**

Cand. Scient.soc. Ph.d. i sociologi. Lektor i vidensformer i socialt arbejde  
[ringoe@socsci.aau.dk](mailto:ringoe@socsci.aau.dk)

## “Igennem vores historiske studier kan vi se, at ideen om det produktive menneske har været en stærk drivkraft i den politiske udvikling af velfærd med en stærk betoning af mennesket som et arbejdsdygtigt menneske”

Vi ved i dag, at dette menneskesyn blev understøttet af struktur-reformen (2007), adskillelsen af beskæftigelsespolitik og socialpolitik, etablering af jobcentre i kommunerne, samt af lovbestemte beskæftigelsesindsatser rettet mod at fremme aktive, arbejdende og økonomisk selvforsørgende mennesker. Dette menneskesyn ses imidlertid ikke kun indenfor beskæftigelsespolitikken, men også i socialpolitikken, på psykiatri- og handicapområdet og på børne- familieområdet. Eksempelvis blev det med ‘Barnets reform’ tilføjet, at støtte skal bidrage til at ”forberede barnet eller den unge til et selvstændigt voksenliv” (Lov om social service, 2011). Denne tilføjelse understregede, hvordan støtte til udsatte børn og unge i dag ikke kun handler om at skabe trivsel og lige muligheder i barndommen, men i lige så høj grad handler om at fremme et økonomisk profitabelt voksenliv uafhængigt af sociale ydelser.

På tværs af politiske skel er der således i de senere år kommet et stærkt fokus på det produktive, arbejdende og økonomisk profitable menneske. Homo faber economicus er blevet en stærk figur i den politiske udvikling af velfærd.<sup>4</sup> Det gode liv forbindes med et liv i arbejde, og med dét menneske, der fra barndommen og gennem voksenlivet bidrager økonomisk til samfundet i et omfang, der samlet set giver overskud (Nissen, 2017). Hvor tidligere tiders socialreformer så socialpolitikken som forudsætning for at skabe en produktiv befolkning og et samfund i fremgang, vendes argumentationen i konkurrencesamfundet om: produktivitet bliver forudsætningen for velfærd. Troen på at det potentielle menneske kan bringes til at overskride eksisterende virkeligheder (og sårbarheder) er forudsætningen for socialt arbejde. Det handler om at arbejde med at holde det potentielle menneske i bevægelse, men en bevægelse der er på det rette spor. I socialt arbejde fører det til et fremadskuende fokus på (individuelle) menneskers udviklingspotentialer, en nedtoning af årsager til sårbarhed, udsathed og vanskelige livssituationer, og et fokus på at undgå langvarig hjælp:

*“Jeg vil måske sige, at vi har en tro, vi tænker, at borgeren ikke skal fastlåses i det tilbud, borgeren kommer ind med, men at der hele tiden qua dokumentation skal kunne flyttes ud af flowcirklen i retningen af mere selvhjulpenhed. Nu siger vi, at borgeren er kommet ind, så kommer der en vurdering på, om borgeren overhovedet skal ind i vores system. Og der har vi jo en debat om, at langt de fleste borgere helst skal vendes i døren. Og det er ikke kun ud fra en økonomisk betragtning. Men det er ud fra en betragtning, der hedder, synes jeg, at hvis borgeren kommer ind i vores system, så sker der en marginalisering.” (Rådgiver, psykiatri- og handicapområdet, - forkortet)*

Denne politiske udvikling har været understøttet af forskellige former for viden om mennesket. Den nutidige relativt snævre forståelse af mennesket som et arbejdsdygtigt og potentielt økonomisk profitabelt væsen er understøttet af det, der kan betegnes som post-ontologiske til forskel fra dybde-ontologiske former for viden. Udviklingen kan også beskrives som en udvikling fra dybder til overflader i socialt arbejde, fra et fokus på årsager til symptombehandling (Howe 2006, Ringø 2013). Dybde-ontologiske former for viden om mennesket repræsenterer en dyb forståelse af menneskers livsbetingelser, og de strukturelle, so-

cialle, fysiske og psykiske mekanismer, der enten skaber mulighedsbetingelserne for inklusion og sammenhængskraft, eller skaber udsathed, sårbarhed og vanskelige livssituationer. Til forskel herfra repræsenterer post-ontologiske former for viden et øget fokus på symptomer, effekter, adfærd og tests, samt en bølge af kontekstafhængige udrednings- og visitationsredskaber og standardiserede metoder, der alle - gennem samme empiristiske logik - anvendes med et fremadskuende blik på menneskets potentialer for udvikling. Fælles er, at en bred forståelse for årsagssammenhænge, menneskets unikke og mangeartede behov, og dialektikken mellem menneske og samfund i højere grad udelades (Ringø 2013, 2016b). Vores påstand er, at dette præger menneskesynet i socialt arbejde og de positioner, som det sociale arbejde kan indtage i relation til den politiske udvikling af velfærd.

Udviklingen i det politiske syn på mennesket og de vidensformer, der understøtter det, bevirker, at det kan blive en kamp at fastholde et fokus på menneskets behov, der ligger udenfor den økonomiske produktivitetslogik: kreativitet, nydelse, afslapning, fællesskab, fordybelse, kærlighed m.m., samt de dybere strukturelle, sociale, fysiske og psykiske forhold og mekanismer, der virker ind på menneskers livssituation. På et dybere plan præger dette også grundlæggende forestillinger om lighed. Er lighed en universel værdi, eller får mennesker først lige værd som arbejdende, selvforsørgende og dermed økonomisk værdifulde væsener? Udviklingen i kampen mellem de forskellige syn på menneskets og særligt på socialt arbejdes relation til det politiske menneskesyn har forandret sig fra at indtage en proaktiv position i forhold til formuleringen af sociale problemers årsager og det gode liv samt velfærdspolitiske og socialpolitiske ideer og løsninger, til at udvikle en mere ambivalent og i nyere tid defensiv position i mødet med politiske rationaler knyttet til homo faber economicus, der betyder, at socialt arbejde i dag til tider får en tilbagetrukket rolle i forsvaret for egne metoder og vidensformer (Nissen 2016; Fallov m.fl. 2017).

På tværs af forskellige områder i socialt arbejde hænger disse udviklinger sammen med et stærkt fokus på menneskers ressourcer, netværk og potentialer for forandring. Vi skal se nærmere på dette menneskesyn samt udfolde, hvordan det også medfører dilemmaer i mødet med mennesker i udsatte, sårbare og vanskelige situationer.

## MENNESKET HAR RESSOURCER, NETVÆRK OG POTENTIALER FOR FORANDRING

I det nutidige sociale arbejde er der et stærkt fokus på, at alle mennesker har ressourcer, der kan mobiliseres. Heri ligger en post-ontologisk bevågenhed i forhold til økonomisk selvforsørgelse og produktivitet - homo faber economicus - som i socialt arbejde bliver til en optagethed af, at arbejde og selvforsørgelse er en vigtig kilde til anerkendelse og kontrol over eget liv, tiden og egen udvikling.

Der arbejdes således med at give borgeren en positiv erkendelse af sig selv og tro på, at denne har ressourcer og motivation til at opnå mål

i eget liv. Dette fører på den ene side til en individualisering, hvor der er fokus på individets indre motivation og evne til at skrive et manuskript over eget liv frem for et fokus på de strukturelle begrænsninger for ressourcetilgængeligheden (Nissen 2018). På den anden side er der også et fokus på at skabe broer mellem individet og samfundet, hvor mennesket bliver en ressource for kollektivet eller gennem sine netværk kan skabe forbindelse til samfundet, som her eksemplificeret fra beskæftigelsesområdet:

*“Fælles for dem alle sammen er, at de ikke har fundet fodfæste. De har generelt haft en dårlig skolegang og lidt ustabile, belastende opvækstforhold og har modstand på systemet, modstand på verden. De føler slet ikke, de tilhører det samme samfund som os andre. De kører sådan lidt deres eget parallel-samfund derud. Så det var idéen, det var at komme ind bag ved murene og få fundet ud af, hvad er det så, der motiverer dem, hvad er det, de brænder for hvad er det, de håber på og drømmer om” (Medarbejder beskæftigelsesområdet)*

Netværk har altid været et centralt omdrejningspunkt for socialt arbejde, men vi ser en øget nytteorientering og instrumentalisering af netværk i arbejdet med at udvikle det ansvarlige, selvstændige og økonomisk produktive menneske (Rose 1999, Birk 2017). Der er således indenfor alle områder i socialt arbejde mange eksempler på, hvordan netværk instrumentaliseres med henblik på at skabe ressourcer i familiernes dagligdag, skabe ejerskab over eget liv og potentielt flytte mennesket ud af det offentlige system. I det arbejde bliver netværk en model, hvorigennem det sociale arbejde betragter mennesket, og som gør det muligt at arbejde med at forme menneskets udvikling. Her er der en fare for, at blikket for de grundlæggende sociale og menneskelige behov og problemer, og de mekanismer, der skaber dem, forsvinder, mens fokus flyttes ud i en række forbindelser, der til tider tillægges magisk kraft til at forandre sårbare situationer. Netværk bliver her en metafor for det gode liv uden ensomhed, og

herved mindskes opmærksomheden på de normative praktiske betydninger en sådan vægtning af netværk kan få for mennesker uden stærke eller udstrakte netværk.

*“... som jeg husker, så handlede det om at forsøge at skabe et fællesskab for forældre, der måske ikke havde så stor kontaktflade med nogen. ... sådan mere eller mindre isolerede, ja. Det der med at komme ud ad døren og måske have nogle, hvad kan man sige, nogle kontakter, man kan drage nytte af når man er forælder. Den der ensomhed, som nogle forældre sidder med, enlige mødre og fedre rundt omkring” (Boligsocial leder)*

Ovenstående viser, at det sociale arbejde abonnerer på en forståelse af netværk og ressourcer, der udvider synet på det produktive menneske som mere end homo faber economicus. Mennesket betragtes som et elskende og socialt væsen og er afhængig af kærlighed, omsorgsfulde relationer samt sociale fællesskaber, hvorigennem der kan mobiliseres ressourcer og forbindelser til samfundet, for at kunne blive et produktivt menneske.

Der er således i socialt arbejde en kamp om forståelsen af det gode liv. Denne kamp vedrører også, hvorvidt alle mennesker kan - eller bør - være i stand til at mobilisere ressourcer og udviklingspotentialer ved egen kraft, eller om netop udviklingen af selvstændighed må tage afsæt i andre former for viden om mennesket. I mødet med mennesker, der er begrænset materielt over længere tid, står socialarbejdere relativt magtesløse, da de ikke har mulighed for at tilføre disse mennesker substantielt højere ydelser. De kan derfor komme til at arbejde symptombehandlende med konsekvenserne af fattigdom, frem for årsagerne. At langvarig deprivation og afsavn slider på overskuddet, er blevet påvist i utallige undersøgelser fra Allardt til de nutidige fattigdomsundersøgelser (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2014; 2017; Müller m. fl., 2010). Disse undersøgelser af livet på de laveste ydelser viser netop, at langvarig økonomisk udsathed fører til en reduktion i coping-mekanismerne, hvilket indvirker negativt på menneskets mentale ressourcer i form af overblik og overskud. Desuden fører langvarig deprivation til, at det bliver sværere at se sig selv som en del af arbejdsmarkedet. Så mens forventningen er, at det er muligt at reducere offentlige udgifter gennem indsatser rettet mod menneskets ressourcer, etablering af netværk og et fokus på udviklingspotentialer, synes denne strategi at have modsatte effekt, hvis der ikke etableres 'et fundament som det hele kan stå på'. Nedenstående samtale med Lina, boligsocial medarbejder, viser, hvordan en presset økonomisk situation fører til frustration og manglende overblik, der i sidste ende kan komme til at overskygge aktiviteter, som ellers kunne føre i retning af selvforsørgelse. Lina italesætter også spændingen mellem på den ene side at have et syn på mennesket som afhængigt af materielle ressourcer, og på den anden side at være henvist til at fokusere på at arbejde med konsekvenserne af manglen på disse ressourcer.

“Netværk har altid været et centralt omdrejningspunkt for socialt arbejde, men vi ser en øget nytteorientering og instrumentalisering af netværk i arbejdet med at udvikle det ansvarlige, selvstændige og økonomisk produktive menneske”



Der opstår processer, der ”bider sig selv i halen”, og hvor noget ”hobes op”, som hun formulerer det:

*“Jeg tror, det er meget naturligt, at hvis man selv har rod i økonomien, så kan det simpelthen overskygge alt. Og det vil sige, det bliver gennemsyrende både i forhold til ens parforhold, det kan have en indvirkning på ens børn, det kan have en indvirkning på den praktik, man er ude i, og så videre... Det er den der med eksistens og den der stabilitet og tryghed. Og hvis du ikke har den og har alle de andre komponenter oveni, så ophober du både frustration, du ophober magtesløshed, og du ophober sådan en 'ej, hvor ville det bare være godt, hvis det endte med, at jeg fik pension', også selvom de måske er raske og rørige og så videre, fordi de kan ikke overskue det.” (Lina, boligsocial medarbejder)*

Stabilitet og tryghed anses derfor som grundlæggende dimensioner i og forudsætninger for at blive et produktivt menneske i en arbejdsmæssig forstand. Den grundlæggende trivsel skal være i orden, som en af de socialarbejdere, vi har interviewet, formulerer det, før man kan arbejde med de krav, som samfundet stiller. Samtidig kan ’kræfterne kun bruges én gang’, som nedenstående medarbejder fra handicapområdet, formulerer det:

*“Han kan selv tømme opvasken, gøre rent, vaske tøj, tage på værestedet, tage bussen, vaske sig, men han kan ikke det hele, han er nødt til at vælge. Han har så og så mange kræfter, og de kan kun bruges én gang. Det handler ikke om læring. Det handler om, at han har en funktionsnedsættelse og manglende kræfter. Han oplever en kognitiv og fysisk udtrætning på grund af funktionsnedsættelsen” (Medarbejder på en handicapworkshop)*

Ønsket om at kunne kompensere for funktionsnedsættelser på en måde, hvor kræfterne kan bruges på dét, der er meningsfuldt, synes centralt i ovenstående citat. Hvis denne viden i socialt arbejde ikke tillægges værdi, fremmedgøres socialt arbejde, fordi handlerummet ikke længere indbefatter strukturelle forklaringer og compensation for de former for social ulighed, som skaber problemerne (jf. Marx, [1844] 1970, Ferguson & Lavalette, 2004), og fordi de kollektive former for løsninger, der udgør et alternativ til at optimere menneskets individuelle økonomiske produktivitet og forandringsvilje, får en marginal plads. Denne fremmedgørelse kan også relateres til den potentialisering, der sker i ledelsen af både borgere og professionelle, hvor opmærksomheden på fremtidige muligheder kan fjerne blikket fra fortidige erfaringer og nutidige betingelser for at opnå konkrete indsatser og mål for social forandring (Andersen & Pors, 2016).

Ovenstående viser, at socialarbejdere ikke ukritisk internaliserer nye menneskesyn. Mange eksempler viser, at der opstår en merbetydning

i mødet mellem mennesker i form af en indsigt i den andens liv. Det er en væsentlig viden, som kan udgøre et fundament for at gøre opmærksom på de områder, hvor ’kortet’ i socialt arbejde ikke stemmer overens med ’terrænet’, samt de alternative menneskesyn, der viser sig.

## MARGINALISEREDE MENNESKESYN

Hvad karakteriserer de alternative menneskesyn, som kommer til udtryk i socialarbejdernes refleksioner over fokuset på ressourcer, netværk og menneskets potentialer for forandring? På tværs af alle områder i socialt arbejde, kan vi se oversættelser af styringsrationer (Fallof og Birk 2018) og refleksioner, som udgør et alternativ til det produktive menneske alias homo faber economicus, men som samtidig tenderer til at blive marginaliseret i fokuset på udvikling af det selvforsørgende menneske. Det væsentlige er dels en kritisk opmærksomhed på, at det kan være nødvendigt at kompensere, aflaste og støtte mennesket for at skabe rum for at følgende menneskesyn kan komme til udfoldelse, og dels at fraværet af følgende forståelser for mennesket kan medføre, at man kontraproduktivt forstærker de sociale problemer, som man ønsker at mindske.

Følgende alternative menneskesyn er ligeledes præsenteret i bogen ”Menneskesyn i socialt arbejde – Om udviklingen af det produktive menneske” (2018):

*“Mennesker er sociale og elskende væsener og har grundlæggende behov for at opleve både at være en del af sociale og kollektivt handlende kritiske fællesskaber samt at indgå i nære relationer, hvor de oplever og vedligeholder kærlighed, omsorg og interesse for den anden. Overskuddet til dette kan forsvinde ved et kontinuerligt pres på andre områder af menneskets liv. Samtidig kan relationer i sig selv regnes som værdifulde uden disse skal anvendes og underordnes instrumentelle forestillinger om produktivitet og selvforsørgelse.*

*Mennesker har behov for økonomisk, social, personlig og kropslig ro og stabilitet. Når forventningen er, at alle mennesker*

# “Der er således i socialt arbejde en kamp om forståelsen af det gode liv”

*har ressourcer, kan og skal udnytte deres netværk, og kan overskride egne grænser og potentialer for forandring, overses det nemt, at det gode liv, også kan være forbundet med et mere basalt behov for sikkerhed, ro, stabilitet, fordybelse og tryghed. Ikke alle mennesker har samme forudsætninger og muligheder for selv at dække økonomiske, sociale, kulturelle, personlige og kropslige behov. Mennesker er derfor grundlæggende afhængige af hinanden.*

*Der findes grundlæggende strukturelle forskelle og sociale uligheder, og disse præger, hvordan det er at leve som menneske i samfundet. Forventningerne til, hvad der er normalt, er oftest bestemt af dem med de fleste ressourcer. Den dominerende samfundsforventning er derfor, at alle har bedst af at klare sig selv og at være selvhjulpne. Nogle mennesker har brug for kompensation, hjælp og støtte for at kunne leve op til dette. Retfærdighed er således ikke nødvendigvis sikret med standardiserede løsninger hvor alle tildeles det samme, men derimod individuelle løsninger, justeringer og tilpasninger – ”nogle har brug for mere for at opnå det samme”.*

Ovenstående alternative menneskesyn kan synes banale. Ikke desto mindre kan vi se, at netop disse syn på mennesket kan have trange kår i nutidigt socialt arbejde. Der er tale om menneskesyn, der udfolder mere dybde-ontologiske former for viden om mennesket, og som inddrager situationelle samvirkende forståelser for og forklaringer på menneskers liv, handlen og trivsel i samfundet (Ringø 2016a, Ringø m.fl. 2018). Ovenstående rejser samtidig et spørgsmål om, hvorvidt der kunne være andre værdier og idealer end produktivitet, som målestok for det meningsfulde og selvstændige liv.

Hvis alternative marginaliserede menneskesyn skal kunne udfoldes i socialt arbejde, kræver det muligheder for at praktisere en dyb forståelse af menneskelige og sociale livsbetingelser, samt et økonomisk, velfærdspolitisk og videnskabeligt samspil, som muliggør, at socialt arbejde kan handle i forhold til disse betingelser.<sup>5</sup> Dette bliver ekstra tydeligt, når man i det sociale arbejde kan se, at ikke alle mennesker har de ressourcer, netværk eller uendelige potentialer for forandring, som politiske strategier lægger op til. Socialarbejdere, forskere og mennesker med interesse for socialt arbejde, bør i den henseende proaktivt bidrage til at fremme dybde-ontologiske, alternative menneskesyn, hvis de skal have en plads i den fremtidige debat og udvikling af socialt arbejde. ●

## NOTER

1. Projektet er støttet af VELUX og VILLUM Fonden, som er en almennyttig fond. Ud over artiklens forfattere, har projektet involveret Rasmus Hoffmann Birk, Jens Kjærulff, Andreas Møller Jørgensen, Lykke Larsen samt tre studentermedhjælpere fra hhv. Kandidatuddannelsen i socialt arbejde og Kandidatuddannelsen i sociologi på Aalborg Universitet. Man kan læse om projektet på hjemmesiden [www.menneskesyn.aau.dk](http://www.menneskesyn.aau.dk).
2. Udover politiske dokumenter, tidsskrifter og historiske analyser, baserede dette studie sig på en omfattende læsning af Socialrådgiveren fra og med første udgivelse i 1938.
3. Dette indbefattede kvalitative feltstudier i 18 forskellige enheder i 9 byer i Danmark, 81 interviews af enkeltpersoner eller grupper, samt 103 enheder deltagende observation varierende fra observation af enkeltstående møder til hele dage i socialt arbejde.
4. I bogen Menneskesyn i socialt arbejde. Om udviklingen af det produktive menneske udfolder vi, hvordan dette menneskesyn er forbundet med udviklingen i velfærdstater i samfund med en kapitalistisk markedsøkonomi og relaterer det til udviklingen af konkurrencestaten (Cerny 1997; Jessop 2002)
5. I bogen Menneskesyn i socialt arbejde. Om udviklingen af det produktive menneske udvikler og visualiserer vi en model, der viser, hvordan menneskesyn i socialt arbejde udvikler sig i samspil med økonomiske, politiske, teknologiske, videnskabelige og praktiske aspekter.



## LITTERATUR

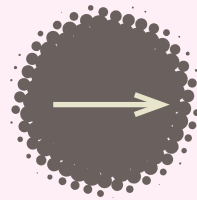
- Andersen, N.Å. & Pors, J.G. (2016). *Public Management in Transition. The orchestration of Potentiality*. Bristol: Policy Press.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2014). *Fattigdom mærker børns fremtid*. København: AE.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2017) *Fattigdom trækker spor ind i voksenlivet*. København: AE.
- Arent, H. (1958). *The human condition*. Chicago: University of Chicago Press
- Beskæftigelsesministeriet (2006) *Kulegravning af kontanthjælpsområdet*. (3-4) København.
- Birk, R.H. (2017) *Infrastructuring the social: Local community work, urban policy and marginalized residential areas in Denmark*. Environment and Planning A, 49(4), 767-783.
- Bourdieu, P. (2000) *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.
- Cerny, P. G. (1997). *Paradoxes of the Competition State: The Dynamics of Political Globalization*. Government and Opposition, 32(2), 251-274
- Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Polity Press.
- Ferguson, I. & Lavalette, M. (2004). *Beyond power discourse: Alienation and social work*. The British Journal of Social Work, 34(3), 297-312.
- Fallov, M.A., Nissen, M.A., Kjaerulff, J., Ringø, P. & Birk, R. (2017). *Proactive, ambivalent and defensive relations between social work and social policy: The shaping of productivity*. I: Høgsbro, K. & Shaw, I. (red.), *Social Work and Research in Advanced Welfare States* (159-174). London: Routledge.
- Fallov, M.A. & Birk, R.H. (2018) *Translating Inclusion. Space and Culture*. <https://doi.org/10.1177/1206331218800237>
- Harder, M & Gimmler, A. (2015) *Menneskesyn og etik*. I Harder, M og Nissen M.A. (red) *Socialt arbejde i en foranderlig verden* (39-54) 1. udgave. København. Akademisk forlag
- Howe, D. (2006). *Surface and depth in social work practice*. In: Par-ton, N. *Social Theory, Social Change and Social Work*, NY. Routledge
- Marx, K. [1844] (1970) *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. London. Lawrence & Wishart LTD.
- Müller, M., Andersen, J., Ejrnæs, M. & Larsen, J. E. (2010). *Livet på de laveste sociale ydelser - en kvalitativ undersøgelse af livsbetingelser og copingstrategier*. København: CASA.
- Nissen, M. A., Fallov, M. A., Ringø, P. Kjaerulff, J. & Birk, R. H. (2015). *Det produktive menneske: Om Neoliberalisme, politiske ideer og socialt arbejde som forandringsagent*. Social Kritik, 141, 14-27.
- Nissen, M.A. (2016). *Den produktive kvinde. Kroppen, kærligheden og økonomien*. Nordiske Udkast, 43(1), 4-20
- Nissen, M. A. (2017). *The impact of Neoliberalism through ideas of productivity - The Case of Child Welfare in Denmark*. I Høgsbro, K. & Shaw, I. (red.), *Social Work and Research in Advanced Welfare States* (61-75). London: Routledge.
- Nissen, M. A. (2018). *We Need to Focus on Resources. Struggling with Neoliberal Economic Rationales in Social Work with Children and Families*. I Fallov, M. A. & Blad, C. (red.), *Social Welfare Responses in a Neoliberal Era: Policies, Practices and Social Problems*. Brill Publishers.
- Nissen, M. A., Fallov, M. A., Ringø, P. (red.) (2018) *Menneskesyn i socialt arbejde. Om udviklingen af det produktive menneske*. København: Akademisk Forlag.
- Ringø, P. (2013). *Dybder og overflader i styring, viden og praksis - En undersøgelse af det sociale og psykiatriske arbejdes historiske og aktuelle vilkår for begrebsdannelse og praksis*. Ph.d.-afhandling, Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet. Kan downloades her: [http://vbn.aau.dk/files/206114199/Afhandling\\_Pia\\_Ring\\_VBN.pdf](http://vbn.aau.dk/files/206114199/Afhandling_Pia_Ring_VBN.pdf)
- Ringø, P. (2016a). *Skidt med årsagen, når bare vi er pålidelige: Psykiatriske diagnoser historiske indhold, udvikling og funktion*. Tidskrift for Forskning i Sygdom og Samfund, 13(25), 57-72.
- Ringø, P. (2016b). *Konstruktivisme og realisme i eksemplarisk metode*. I: Hansen, BB. & Ingemann, J.H. (red.), *At se verden i et sandkorn: Om eksemplarisk metode* (1. udgave) (171-185). Frederiksberg: Samfunds-litteratur.
- Ringø, P., Nissen, M.A., Fallov, M.A., Kjaerulff, J. & Birk, R. (2018). *Behind political ideas of welfare and productivity: Exploring ontological models and forms of exclusion*. Social Work and Society, 15(2).
- Rose, N. (1999) *Powers of Freedom - Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

# VÆRESTEDER

som arena  
for  
menneskelig  
opblomstring

---

AF TINA HARLEV NIELSEN, LEKTOR



Artiklen søger at sætte lys på værestedet som en arena, hvor mennesker i komplekse livssituationer kan mødes i ligeværdige og konstruktive fællesskaber og derigennem finde nye veje i livet. Værestederne har som oftest en tæt og tillidsfuld dialog og kontakt til brugerne, og de tilbyder gennem forskellige inkluderende fællesskabsformer nogle unikke muligheder for blandt andet at bygge bro mellem brugere og de offentlige institutioner. Artiklen tager afsæt i indsamlet materiale gennem 1,5 år i et værested, der metodisk arbejder med empowerment perspektiver, sundhedsfremme, og handlekompetencer.



## ARTIKLEN SØGER at adressere

værestedets potentialer i socialt arbejde – potentialer, som jeg tror, aktuelt står uudnyttet. Værestederne er som oftest bemandet i et mix af frivillige, pædagoger og sosu-assisterter. Værestederne er altså ikke et felt, vi som socialrådgivere traditionelt beskæftiger os direkte med. Vi finder sjældent ansættelse på værestederne, men samarbejder måske med dem i forbindelse med fremskudt sagsbehandling, hvor socialrådgiverne tager ud på de steder, hvor personer i udsatte positioner ofte færdes (KORA, 2016). Værestedernes brugere er typisk i socialt udsatte positioner og er ofte gangere i de forskellige hjælpesystemer, og dermed er værestederne af interesse for socialrådgivere indenfor både beskæftigelse, familieområdet, handicap, psykiatri og misbrug med mere. Værestederne rummer som oftest andre muligheder for en tæt og tillidsfuld dialog og kontakt til brugerne end det sociale arbejde, der finder sted i myndighedsfeltet, og ikke mindst tilbyder værestederne gennem forskellige fællesskabsformer nogle unikke muligheder for at bygge bro mellem brugere og de offentlige institutioner.

Alene ordet "Være-sted" inviterer ind i en eksistentiel dimension i socialt arbejde, hvor menneskesynet er inkluderende, rummeligt og facetteret. Det er da også denne artikels grundlæggende antagelse, at værestedet har potentialer som

arenaer for menneskelig udvikling og opblomstring, og at værestedet bærer på en omfattende og relevant viden om borgerne, hvorfor det med fordel kan inviteres mere bredt ind i socialrådgiverens samarbejde med borgeren. Artiklen vil give et bud på disse potentialer belyst gennem et evalueringssamarbejde mellem UC SYD og en jysk kommune og med fokus på handlekompetence. Handlekompetence forstår jeg her helt enkelt som individets vilje og evne til at træffe konstruktive valg og realisere dem. Handlekompetencer ser jeg som tilknyttet individets erfaringshorisont, det oplevede behov for forandring, oplevelsen af muligheden for forandring, og den kontekst individet befinder sig i. Jeg har valgt handlekompetence som fokus, fordi det at kunne handle kompetent og relevant, for de fleste mennesker er helt grundlæggende for at kunne lykkes med livet, og derfor også et væsentligt element i det vellykkede sociale arbejde.

Jeg tager afsæt i indsamlet og genereret materiale gennem 1,5 år på et værested, der metodisk arbejder med empowermentsperspektiver og sundhedsfremmende aktiviteter for at øge brugernes handlekompetencer. Der er tale om et casestudie i forbindelse med en evaluering af et projekt i 2016-2017 (1). I 2015 modtog projektkommunen midler fra Sundhedsstyrelsen til oprettelse af et værested til unge under 35 år med empowermentbaserede metoder omkring sundhedsfremme som omdrejningspunkt. Værestedet etableres i relation til Servicelovens § 104. Baggrunden for ansøgningen var at fremme sundhed hos sårbare og socialt udsatte unge gennem etablering af et værested, der arbejder metodisk stringent med sundhedsfremme og et helt bredt sundhedsbegreb, der rummer både fysisk, mental og social sundhed. Projektkommunen havde en forventning om, at de unge i projektperioden blev fastholdt i job og uddannelse eller nærmede sig arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet.

Rent metodisk arbejdes der med empowermenttilgange, der placerer sig midt imellem en neoliberal forståelse af empowerment over i den demokratiske forståelse, som den er formuleret af Paulo Freire, hvor de to forskellige forståelser bindes sammen af en stræben efter øget handlekompetence (Askheim & Starrin, 2015). Der er desuden et metodisk fokus på netværksdannelse, både på det fysiske værested og gennem de sociale medier, samt brug af frivillighed, hvor der er et stående tilbud om at få tilknyttet en af de frivillige på værestedet som fast mentor til det, man måtte have brug for. TUBA (Terapi og rådgivning for Unge, som er Børn af Alkoholmisbrugere) er fysisk til stede på værestedet mindst to dage om ugen, hvor der tilbydes gratis og anonym rådgivning og terapi ud fra Feedback Informed Therapy-metoden (FIT).

Metodens kendetegn er et fokus på at bruge terapeuten som spejl. I terapien inddrages og vægtes klientens/borgerens feedback på behandlingen til terapeuten, således at behandlingen tilpasses klientens udtrykte behov, og der er en opmærksomhed på neurobiologiens indflydelse på menneskelig adfærd (Bargmann, 2017).

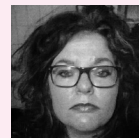
#### EN TYPISK DAG PÅ VÆRESTEDET

Værestedet har åbent fire dage om ugen, og der er tilknyttet ca. 1,5 pædagogisk medarbejder samt et varierende antal frivillige. Der er ca. 40 ”stambrugere”, som kommer fast, mindst en gang om ugen. I løbet af en måned kommer der ca. 100 forskellige personer på værestedet. Værestedets lokaler er et tidligere kontormiljø, der nu er indrettet til formålet med fællesrum, et kontor, kreative rum, lokale til TUBA, køkken og toiletter samt et mindre udeareal. Der er altid kaffe og frisk frugt til rådighed.

Dagen igennem spilles der kort og andre spil. Der ses film, og der handles ind til aftensmaden, som koster 20 kroner. Der er indrettet et rum til at lave perleplader, som er et stort hit på værestedet – det giver ro at kunne sidde med det, når der er for mange på værestedet, og nogle brugere må trække sig lidt, men uden at skulle forlade værestedet. Brugerne cirkulerer rundt på værestedet og deltager i de aktiviteter og diskussioner, der løbende udfolder sig i løbet af dagen. Nogle er der fra åbningstid til lukketid hver dag, andre dropper hurtigt ind en enkelt gang eller to om ugen.

Brugerne har et brugerråd, som blandt andet er ansvarlig for at lave dagsorden til det månedlige brugermøde. Medlemmerne af brugerrådet har et særligt ansvar og skal fremstå som rollemodeller. Typisk er det erfarne brugere af værestedet, og det er forbundet med status og stolthed at være en del af brugerrådet; en manifestering af at man trives, udvikler sig og har overskud. Medlemmerne af brugerrådet er ofte i dialog med de andre brugere om, hvad de gerne vil have på dagsordenen til næste brugermøde. Ofte er det forslag til aktiviteter, såsom fisketure, bowlingture, men også forslag om at invitere offentlige institutioner ind på værestedet, eksempelvis en borgerrådgiver, socialrådgivere fra familieafdelingen osv.

Døren ind til personalet er kun lukket, når en



**TINA HARLEV NIELSEN,**

Socialrådgiver, lektor i socialt arbejde ved UC SYDs socialrådgiveruddannelse, cand. soc. Interesserer sig for spændingsfeltet mellem det socialfaglige og det sundhedsfaglige med handlekompetencer og inddragelsesperspektiver som omdrejningspunkt.  
[thar@ucsyd.dk](mailto:thar@ucsyd.dk)

“ Alene ordet  
”Være-sted”  
inviterer ind i  
en eksistentiel  
dimension i  
socialt arbejde”

bruger har brug for en snak, og personalet og de frivillige er synlige i dagligdagen, hvor de deltager i diskussionerne og aktiviteterne sammen med brugerne.

#### UNDERSØGELSESDSIGN OG TEORETISK RAMME

Evalueringen bygger på et single casestudie (Ramian, 2012) (Flyvbjerg, 1998; Flyvbjerg, 2000) (Gerring, 2007) (Stake E., 1995) (Yin, 2009). Casestudiet udmærker sig i denne kontekst ved at gå i dybden og fange nuancer i blandt andet kommunikation og interaktion gennem et mixed methods design. Den samlede data er indsamlet i perioden oktober 2016 til juni 2017, og data-bearbejdningen er foretaget løbende frem til afleveringen i august 2017. Data består af 12 interviews med brugere i alderen 19-32 år, 7 mænd og 5 kvinder. Interviews var af 17-40 minutters varighed og afspejler målgruppens sårbarhed og udfordringer. Derudover 2 interviews med personalet, 2 interviews med 3 frivillige, og 1 interview med medarbejder fra TUBA. De formelle observationer udgør ca. 80 timer og de uformelle observationer ca. 35 timer, hvilket samlet svarer til værestedets åbningstider i en måned. De uformelle observationer er indgået i analysefasen på lige fod med de formelle, da de blev systematisk indskrevet i notesystemet, så snart det var muligt. Observationerne har været direkte og deltagende, hvor jeg indgik i dagligdagen med brugerne, de frivillige og øvrige personale, herunder også den mødestruktur der var på værestedet (Spradley, 1980) (Kristiansen & Krogstrup, 2015). Der er endvidere udarbejdet et spørgeskema, der er besvaret i juni 2017, og TUBAs interne evalueringsmateriale fra juni 2017 indgår også i det samlede materiale. Slutligt indgår der ca. 20 mødereferater fra maj 2015-juni 2017, ca. 40 fotografier af situationer og artefakter på værestedet samt en gennemgang af værestedets Facebookside.

Datamaterialet tegner et billede af brugerne som ufaglærte, typisk uden uddannelse udover folkeskolen. Forsørgelsesgrundlaget er meget spredt. Nogle er i fuldtidsarbejde, nogle er under uddannelse, nogle er sygemeldt, nogle langtidsledige og modtager kontanthjælp eller uddannelseshjælp. Nogle modtager ressourceforløbsydelse eller førtidspension. Helbredsmaessigt er brugerne især ramt af psykiske lidelser og kun få fysiske lidelser, som måske kan tilskrives brugernes unge alder. Observationerne og interviews indikerer, at brugerne primært har psykiske og sociale udfordringer, og af spørgeskemaundersøgelsen fremgår det, at under en tredjedel af respondenterne er i behandling for psykisk lidelse.

Nogle af brugerne har et omfattende offentligt støtteapparat omkring sig, mens andre slet ikke er i kontakt med

det offentlige hjælpesystem, på trods af at de er i en problemfyldt livssituation. På værestedet inviteres ind i en meget bred sundhedsfremmende ramme, hvor alle kan være med. Det kan være at deltage i "Tæl skridt"-kampagnen. Det kan være et fællesskab om at lave aftensmad; typisk et måltid, som brugerne selv har sammensat med et mål om mange grøntsager og lav fedtprocent, eller at brugerne deler ud af egne erfaringer på "Sindets Dag", som frivillige (Arrangeret af Landsforeningen SIND).

Indsigterne, der dukker frem fra datamaterialet, taler ret entydigt og direkte ind i den teoriramme, som *ABC for mental sundhed* betjener sig af, og som endte med at blive evalueringens analyseramme. ABC for mental sundhed bygger på internationalt anerkendt australsk forskning, som er blevet formuleret ind i teoretiske perspektiver og et testbatteri, der er valideret af Perth University og efterfølgende igen valideret til danske forhold gennem Statens Institut for Folkesundhed (Koushede & Nielsen, 2016) (Koushede & Nielsen, 2015). Det bygger på Aaron Antonovskys' forståelse af salutogenese, hvor styrken til at modstå belastninger står på begreber som meningsfuldhed, begrebslighed og håndterbarhed (Antonovsky, 2003). ABC er en forkortelse af Act, Belong og Commitment.

I den danske oversættelse anvendes begreberne således:

- **at gøre noget aktivt - Act**

Det aktive element retter sig både mod det fysiske, det sociale, det mentale og det spirituelle. Det betyder, at det at spille kort sammen betragtes som en sundhedsfremmende aktivitet på linje med at synge i kor, fordi det kræver koncentration og foregår i en social kontekst. Det betragtes også som sundhedsfremmende, når man har samtaler om egen eksistens og det at være til som menneske (det spirituelle). Derved handler Act også om at forholde sig til sig selv – kropsligt, socialt, mentalt og spirituelt.

- **at gøre noget sammen - Belong**

Et fokus på og en forståelse af at det sociale har signifikant betydning for trivsel, og at manglende deltagelse i positive sociale fællesskaber giver mistrivsel. Oplevelsen af at høre til et fællesskab kan give identitet og positiv selvfølelse.

- **at gøre noget meningsfuldt - Commitment**

En forståelse af at mennesket har behov for at se mening med tilværelsen, og at det som oftest udfolder sig, når mennesker involverer sig i indsatser, der gør noget positivt for andre. Det kan give øget selvtillid og selvværd og stolthed. Dimensionerne skal forstås som gensidigt påvir-

kende, og altså som processer, der påvirkes og påvirker hinanden i et dynamisk afhængighedsforhold, og dermed uden en rangorden eller et hierarki mellem sig.

#### AT OPDAGE SIG SELV GENNEM ANDRE

Datamaterialet, og især observationer, spørgeskema og interviews, peger entydigt ind i, at brugerne oplever en øget trivsel efter kort tid på værestedet, og at deltagelsen på værestedet på flere måder aktiverer en handlekompetence, der dels forbedrer deres livssituation og dels forebygger en forværring af livssituationen. Datamaterialet peger ind i forskellige facetter af dette, og i nedenstående vil jeg fremhæve de mest markante.

Flere af brugerne taler om et "før og efter" den tid, hvor de begyndte at komme på værestedet, og de fremhæver på forskellige måder det sociale og sammenholdet som det væsentligste. Det fremgår tydeligt af spørgeskemaundersøgelsen, at brugerne kommer på værestedet for at komme ud af isolation og ensomhed, for at være sammen med ligesindede og at få hjælp til sociale og psykiske problemstillinger.

Personalet og de frivillige er lykkedes med at involvere brugerne aktivt i at skabe et respektfuldt og ligeværdigt miljø, og det ses på den generelt anerkendende og omsorgsfulde tilgang, brugerne har til hinanden. En af de mest erfarne brugere, der nu er kommet ud af kriminalitet og på vej i uddannelse, beskriver værestedet som en mental løftestang, hvor sammenholdet står helt centralt;

*"... Det kan simpelthen være guld værd at komme herop. Jeg vil sige, en dag du ikke har det særligt godt, eventuelt er lidt ked af det, eller et eller andet, så kan du komme ind og snakke med X (medarbejder), og hvis det så er derefter, så kan du komme udenfor og være sammen med os andre. Og hvis vi så siger et eller andet, der kan få dig til at smile eller grine, så ved vi at vi har gjort noget godt." (Interview 2, 2016).*

Den positive spejling, brugerne giver og modtager, får betydning for selv billedet. En bruger, der fortæller, at han for første gang i sit liv er blevet inviteret til en fest gennem sine nye venner på værestedet, udtrykker det sådan (Interview 7, 2017):

*"De synes nok, jeg er god nok alligevel, den måde de behandler mig på".*

I interviewet fortæller han også, hvordan fællesskabet på væ-

“For  
værestedets  
brugere, er  
det meget  
stærke  
følelser, der  
aktiveres”



restedet har givet ham anledning til at tænke andre tanker om sig selv, at han ikke er *"supermærkelig"* (samme interview), men socialt accepteret.

Brugerne beskriver samstemmende værestedet som et sted, hvor de bliver set, hørt, rummet og holdt af. De knytter stabile og konstruktive venskaber med hinanden, og støtter hinanden i at løse de situationer, som de finder slidsomme. En ung bruger, der flere gange har været langvarigt indlagt på psykiatriske afdelinger som suicidaltruget, fortæller eksempelvis, hvordan værestedet holder 'dumme tanker' i skak (stemmehøring, selvmords-tanker og selvskadende adfærd): *"Jeg bruger X (værestedet) som en mestrings også, når jeg har det skidt. For ikke at sidde derhjemme og få dumme tanker og sådan noget, så går jeg herop."* (Interview 6, 2017).

Når jeg forstår det gennem ABC for mental sundhed, får jeg øje på, at værestedet tilbyder et forum, hvor brugerne kan opdage andre perspektiver af livet og sig selv; at livet også kan være stabilt, kærligt, at du er ønsket, og at der er mulighed for at få det bedre. For værestedets brugere, er det meget stærke følelser, der aktiveres, og værestedet kan rumme den sårbarhed, der også kan ligge i at få øje på, at livet kan leves anderledes, og at der findes andet end slidsomhed.

#### AT TRÆFFE KONSTRUKTIVE BESLUTNINGER

For at kunne forandre en uønsket tilstand er man logisk først nødt til at kunne italesætte og forstå tilstanden. TUBA spiller i den forbindelse en stor rolle ved at tilbyde samtaler på værestedet. En medarbejder fra TUBA rammer med dette citat essensen i de udsagn om valgets karakter, som brugerne også kommer med:

*"... At blive støttet til at kunne rejse sig op og kigge ud over sit liv med en fornemmelse af at 'nå ja, det er jo faktisk mig, der træffer valg her. Jeg kan jo sige til og fra. Jeg kan ikke alt, der er også nogle ting jeg ikke kan, men så må jeg prøve at finde en vej, hvor jeg kan tage mine skridt i mit tempo..."* (Interview, 2016).

Denne opdagelse af sig selv og det potentiale og de handlingsmuligheder, man har, der beskrives her, findes samstemmende i alle interviews. I observationerne ses der også tydeligt en 'villethed' mod sig selv, et ønske om at finde en anden måde at leve sit liv på.

Brugerne af værestedet træffer flere forskellige slags beslutninger om deres fremtid og på forskellige niveauer; eksempelvis at ville spise mere sundt, at komme med i bruger-rådet, at få et bedre samarbejde med sin sagsbehandler osv.

De bruger fællesskabet, de frivillige og de ansatte til at arbejde hen mod målene. En bruger svarer prompte og spontant sådan på spørgsmålet om, hvad han kan i dag, som han ikke kunne, før han kom på værestedet: "

*Tage de rigtige beslutninger."* (Interview 3, 2016).

Det underbygges af observationerne, og et eksempel blandt flere er en kvindelig bruger, som føler sig meget presset og udnyttet på sit arbejde. Hun bruger ved observationerne i juli 2016 personale, frivillige og brugerne ad flere omgange til at reflektere over sine muligheder, og senere fortæller hun, at hun har valgt at skifte job og er meget glad for den beslutning. Brugerne får altså erfaringer med, at hvis de gør noget på baggrund af refleksioner og sparringer med netværket, vil handlingen sandsynligvis bringe noget positivt med sig. Det kræver noget af den enkelte at vove sig ud i disse sparringer, og jeg tror, at den tryghed og positive selvfølelse, som fællesskabet og sammenholdet giver (*Belong*), er et væsentligt element i de beslutningsprocesser, brugerne går igennem.

Personalet nævner også flere gange episoder, hvor brugerne søger at få kvalificeret sine beslutninger gennem sparring med alle på værestedet:

*"Det, der er gennemgående, det er egentligt, at øhh... at de kommer ind i et fællesskab, og de bliver gladere. Og der er nogle, som bruger os til ligesom at gå rundt om et problem, for at få det belyst fra forskellige sider, inden de så, havde jeg nær sagt, bliver henvist til at gå tilbage til deres kontaktperson eller deres bostøtte eller mentor fra jobcentret og så få den afleveret der."*

(Interview med personalet 1, 2016).

Værestedet tilbyder en unik træningsbane, hvor brugerne i et trygt socialt rum kan vove sig ud og prøve sig af. I den periode, jeg foretager observationer på værestedet, er jeg vidne til gentagne modnings- og udviklingsprocesser, hvor brugerne langsomt opdager valget som en reel mulighed og griber det. Eksempelvis at opdage at man ikke nødvendigvis behøver en kommune til at løse problemer, som en af mine opfølgninger viser. Lederen af værestedet fortæller her, at en af brugerne har fået afslag på en ansøgning om at flytte ud i egen lejlighed med en bostøtte efter Servicelovens § 85. Brugeren, der kæmper med psykiatriske problemstillinger, bor på daværende tidspunkt på et permanent botilbud med socialpædagogisk personale døgnet rundt. På baggrund af af-



## “Ud fra det samlede materiale er der ingen tvivl om, at brugerne får en øget social og mental sundhed af at komme på værestedet”

slaget har en gruppe brugere af værestedet foreslået, at de opretter et slags naboværn, der kan være en støtte under udflytningen. De skaffer brugeren en lejlighed tæt på gruppens bopæl, således at de kan stå til rådighed med hjælp, omsorg og støtte (opsamlingsnoter oktober 2018).

Eksemplet understreger de dilemmaer, der kan ligge i de modnings- og udviklingsprocesser brugerne indgår i, hvor der på den ene side kan være mere eller mindre berettiget tvivl om, hvorvidt beslutningerne er hensigtsmæssige eller taget for tidligt i forløbet, og på den anden side må det vække begejstring at se, hvor omsorgsfuldt og ansvarstagende et fællesskab kan være, også når fællesskabets medlemmer er mennesker i sårbare og udsatte positioner.

Mange af brugerne er i en eller anden form for kontakt med det offentlige, typisk behandlingsinstitutioner og jobcentret. Især jobcentret nævnes som arena for konflikter, hvor brugerne beskriver frustration over pres, aktivering for aktiveringens skyld osv. Medarbejderne i TUBA har ofte samtaler, hvor konflikterne med offentlige institutioner fylder en del i brugerne. En medarbejder fra TUBA udtrykker brugernes oplevelser sådan:

*”De er for store dele af deres liv ikke vant til, at der er kontakt. De er vant til at få skæld ud. De er vant til at få kommandoer, eller sådan noget envejs noget der, hvor deres nervesystem gør sådan der (peger opad)”. (Interview, oktober 2016).*

Brugerne diskuterer ofte samarbejdet med deres sagsbehandlere med de andre brugere. Tonen er respektfuld, og der gives en reel og konstruktiv sparring, de gange jeg observerer det. I slutningen af projektperioden har brugerne som samlet gruppe fået mod på at indgå i dialog med de offentlige institutioner om, hvordan man kan gå sammen og arbejde for en bedre dialog, hvor de oplever at blive lyttet til, og hvor deres livshistorie betragtes som unik og individuel. De beder værestedets leder om at tage kontakt til projektkommunen. En lydhør ledelse i forvaltningerne tog på den baggrund initiativ til at invitere nogle af brugerne på besøg for at lytte til deres vurderinger og forslag til et forbedret samarbejde, og der arbejdes på at designe og udfolde en metode, hvor brugerne/borgernes erfaringer som ”klient” kan anvendes mere aktivt.

I samme ånd har brugerne også inviteret andre afdelinger på besøg på værestedet, også lokalpolitikere, og ad den vej påvirket deres muligheder for involvering og indflydelse. Jeg kan være usikker på, om man kan kalde det samskabelse i den forstand, at borger og offentlig institution sammen skaber noget nyt, der kan bidrage til løsning af velfærdsproblemer (co-production). Men jeg tænker, at ovenstående kunne være det, som Krogstrup og Brix kalder ’Sensemaking’ og ’Sensegiving’ (Krogstrup & Brix, 2019), som er udtryk for en proces, hvor organisationen åbner op for borgernes viden og aktivt udnytter denne i en sensegiving-proces, hvor borgerinvolveringen indgår i en løbende kvalificeringsspiral. I denne spiral opøver borgerne kompetencer til at være i rollen som involveret (co-producent), og ledere og medarbejdere løbende erhverver sig erfaringer med og viden om borgerinvolvering med det sigte, at medarbejdernes og borgernes forståelser nærmer sig hinanden i en gensidighed.

ABC for mental sundhed gør os opmærksomme på, at sundhed er meget mere end at spise sundt og motionere. Et sundt liv handler også om det, men mindst lige så vigtigt er det, at vi opfatter os selv som autonome individer med en stemme, der skal lyttes til, og hvor vi får mulighed for at bruge vores stemme. I det lys spiller det socialfaglige felt godt sammen med det sundhedsfaglige felt.

### AT VÆRE NOGET FOR HINANDEN

ABC for mental sundhed understreger, hvor meningsfuldt det er for mennesket at kunne bidrage. Materialet indeholder mange forskellige eksempler på, hvor skelsættende det har været for brugerne at opdage, at de havde noget at byde ind med til andre. De opfatter det som udtryk for, at de udvikler sig og får overskud.

En bruger rammer det spot on med dette udsagn, om at han nu:

*"... er kommet så langt, at jeg endda kan hjælpe andre..."*

og adspurgt om, hvad der får ham til at komme på værestedet så hyppigt, selvom han nu har fået det meget bedre, svarer han

*"For at glæde andre med mine kundskaber."* (her menes hans evner i et køkken, interview 8, 2017).

Værestedet arbejder metodisk med det, de kalder "ung til ung". Det går ud på at brugerne, når de er klar til det, kan blive en slags "Buddy" for hinanden. En Buddy sørger for at den nye bruger bliver taget godt imod, kender til værdierne og reglerne på værestedet, og er i det hele taget til rådighed for, at den nye bruger oplever sig inkluderet i fællesskabet på de præmisser, den enkelte har med sig aktuelt. Som ved brugerrådet er det forbundet med status at blive "Buddy". Det er et tegn på, at man har overskud, overblik og i stand til at tage et medansvar for et andet menneske. Det sker naturligvis, at en Buddy får en dårlig periode og må trække sig, men så er der altid en anden, der kan gå ind og tage rollen. På den måde bliver det også kollektivets og fællesskabets opgave at sørge for god introduktion og inklusion, ikke den enkeltes.

Mange af brugerne er i en recoveryproces, og de er det på forskellige måder. Det var tydeligt, at det at give noget tilbage til fællesskabet også bærer på en læring, hvor egne problemer sættes i nye perspektiver. En bruger, der finder styrke i at være frivillig underviser i selvhjælpsgrupper indenfor psykiatrien, begrundet sin indsats der med ordene

*"Head der er sket for mig, kan også ske for dem jo (de andre brugere). Der er altid et håb".* (Interview 7, 2017).

Det var projektets ambition, at brugerne skulle komme i arbejde og uddannelse, og at deres sundhedsstatus blev forbedret. Det er ret vanskeligt at dokumentere, at værestedet i sig selv har medført, at brugerne er kommet i arbejde og uddannelse. Dels var en stor del af brugerne allerede afklaret i forhold til forsørgelsesgrundlag (studerende, i arbejde, i fleksjob, førtidspensionist), og dels har jeg jo kun været vidne til en meget lille del af brugernes tilværelse, hvor andre indikatorer med stor sandsynlighed også har spillet ind. Men ud fra

det samlede materiale er der ingen tvivl om, at brugerne får en øget social og mental sundhed af at komme på værestedet, og at værestedet spiller en signifikant og positiv rolle i deres liv, også for dem, der arbejdede på en fremtid på arbejdsmarkedet, komme ud af misbrug osv.

#### VÆRESTEDET'S FÆLLESSKAB UDVIKLER BRUGERNE

Værestedet kan noget. Ikke kun som et potentielt positivt og understøttende socialt fællesskab, men også som et konstruktivt læringsfællesskab, hvor mennesker kan udvikle sig. Der er nok ingen tvivl om, at vi har indsamlet data på et værested, der er eksemplarisk i sin metodiske stringens og sin insisteren på at støtte brugernes autonomi, og hvor de ansatte og frivillige i høj grad er dedikerede. Det gør det efter min mening ikke mindre relevant at dykke ned i. Tværtimod demonstrerer det eksemplariske jo det mulige; det, der kan lade sig gøre. For socialrådgivere såvel som for forskere ligger der et potentiale i væresteder i kraft af de tætte bånd, der ofte er mellem brugerne, og mellem brugere, frivillige og ansatte, og den rummelighed de fleste væresteder også kan byrste sig af. Både som socialrådgiver og underviser på UC SYD har forløbet på værestedet også rusket op i mine forestillinger om, hvad mennesker i selv meget udsatte positioner faktisk kan mestre, når de får mulighed for at gøre det i deres eget tempo og i en tryk kontekst.

Der er et væld af mulige samarbejdsformer, der kan etableres med værestederne, og jeg skal ikke gøre mig til talskvinde for en særlig samarbejdsform. Mit sigte har været at gøre opmærksom på værestederne som en relevant del af det socialfaglige arbejde, der ønsker at betjene sig af et helhedssyn. Dermed ikke sagt, at værestederne fremover skal udgøre rum for satellitter fra jobcenter, misbrugscenter eller familierådgivningen. Tværtimod, tænker jeg at det er helt afgørende, at værestederne får lov til at beholde sine unikke baner at spille på. Socialt arbejde handler ikke kun om resultater, om at få den ledige i arbejde, afhjælpe psykiske problemer, misbrug med mere. Det handler også om alt det, der ligger forud, før et menneske er i stand til at tage de skridt i tilværelsen, og her har værestederne et særligt potentiale. ●

## NOTER

Udarbejdet sammen med ph.d. Jesper Von Seelen Hansen, kan downloades på UC Viden:  
[https://www.ucviden.dk/portal/da/publications/afsluttende-evaluering-af-netvaerks-og-vaereste-det-unge-paa-sporet-sommeren-2017\(c8f9408f-1d5a-497e-b0c1-1317137195b0\).html](https://www.ucviden.dk/portal/da/publications/afsluttende-evaluering-af-netvaerks-og-vaereste-det-unge-paa-sporet-sommeren-2017(c8f9408f-1d5a-497e-b0c1-1317137195b0).html)

## LITTERATUR

- Antonovsky, A.** (2003). *Helbredets mysterium - At magte stress og forblive rask*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Askheim, P. O., & Starrin, B.** (2015). *Empowerment: I teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bargmann, S.** (2017). *Feedback informed treatment: en grundbog*. København: Akademisk Forlag.
- Flyvbjerg, B.** (1998). *Rationalitet og magt. Bind I. Det konkrete videnskab*. Århus: Akademisk Forlag.
- Flyvbjerg, B.** (2000). *Rationalitet og Magt. Bind II. Et casebaseret studie af planlægning, politik og modernitet*. Viborg: Akademisk Forlag.
- Gerring, J.** (2007). *Case study research. Principles and practices*. New York: Cambridge University Press.
- KORA.** (2016). *Styrkelse af værestedernes rolle i den sociale indsats i kommunerne*. København: KORA.
- Koushede, V., & Nielsen, L.** (2015). *ABC for mental sundhed. Et nyt perspektiv*. København: Syddansk Universitet. Statens Institut for folkesundhed.
- Koushede, V., & Nielsen, L.** (2016). *Guide til selvhjælp: En kvalitativ undersøgelse af ABC-guiden som brugbart redskab til mental sundhedsfremme*. København: Syddansk Universitet. Statens Institut for Folkesundhed.
- Kristiansen, S., & Krogstrup, K. H.** (2015). *Deltagende observation*. Latvia: Hans Reitzels Forlag.
- Krogstrup, H. K., & Brix, J.** (2019). *Co-produktion i den offentlige sektor. Brugerinvolvering I KVALitetsudvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ramian, K.** (2012). *Casestudiet i Praksis*. København: Hans Reitzels forlag.
- Spradley, P. J.** (1980). *Participant observation*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Stake E., R.** (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Yin, K. R.** (2009). *Case study research. Design and methods*. London: Sage Publications.

PEER REVIEWED

# Ofre for menneskehandel til prostitution - og deres møde med det danske system

---

AF METTE RØMER, POST DOC



Menneskehandel – også kaldet moderne slaveri eller trafficking – er et internationalt kendt fænomen, der betragtes som et af de mest alvorlige brud på grundlæggende menneskerettigheder (Institut for Menneskerettigheder, 2015). Denne artikel handler om ofre for menneskehandel til prostitution og deres møde med det danske system.



**DANMARK ER DEN** hyppigst identificerede form for menneskehandel forbundet med seksuel udnyttelse af kvinder, og nigerianske kvinder udgør majoriteten af ofre i perioden 2007 - 2017 efterfulgt af kvinder fra Rumænien, Thailand, Uganda og Brasilien (Socialstyrelsen, 2018:6). Forskningsprojektet CRI-VIC<sup>1</sup> undersøger menneskehandlede kvinders møde med de danske myndigheder, og projektet undersøger den betydning, en status som "offer for menneskehandel" har for ofrenes muligheder og hverdagsliv i Danmark. På baggrund af projektet er det artiklens formål at udfolde kvindernes perspektiv på, hvorfor de lever et liv uden kontakt med systemet, og hvordan de oplever den hjælp, de modtager, når de er i kontakt med de danske myndigheder. Med udgangspunkt i ofrenes perspektiv og erfaringsmøder er artiklens formål endvidere at belyse, hvilken rolle og betydning det sociale arbejde har for ofrene.

Artiklen indledes med at udfolde indsatsen mod menneskehandel i Danmark og de dilemmaer, som det offentlige system oplever i forhold til at hjælpe ofre for menneskehandel. Dette efterfølges af en beskrivelse af, hvordan undersøgelsen – som artiklens analyse udspringer af – har været tilrettelagt med inspiration fra den institutionelle etnografi, og hvordan analysen som følge heraf består af en illustrativ kortlægning af de private og offentlige aktører, som kvinderne har mødt, og som har indvirkning på kvindernes muligheder og hverdagsliv i Danmark.

## INDSATSEN MOD MENNESKEHANDEL I DANMARK

Danmark har internationalt været forpligtet til at bekæmpe menneskehandel, siden regeringen i år 2000 underskrev og ratificerede FN-konventionen om grænseoverskridende organiseret kriminalitet og den tilhørende såkaldte *Palermo-protokol* om at forebygge, bekæmpe og retsforfølge menneskehandel.<sup>2</sup> Juridisk defineres menneskehandel i *Palermo-protokollen* som det:

*“...at rekruttere, transportere eller overføre en person, holde en person skjult eller modtage en person ved brug af magt eller trusler om magtanvendelse eller anden form for tvang, bortførelse, bedrageri eller misbrug af magt eller ydelse eller modtagelse af betaling eller fordele for at opnå samtykke fra en person med det formål at udnytte vedkommende.”*

For at sikre, at Danmark formelt lever op til de internationale konventioner og forpligtelser, lancerede regeringen i 2002 den første nationale handlingsplan til bekæmpelse af menneskehandel.<sup>3</sup> Med handlingsplanen har Danmark iværksat en helhedsorienteret tværsektoriel indsats med en bred vifte af formål, aktiviteter og aktører med henblik på dels at forebygge og bekæmpe menneskehandel, men også at beskytte og hjælpe de mennesker, som lever et liv som ofre for menneskehandel i Danmark (Udenrigsministeriet, 2018). Eftersom menneskehandel ofte foregår i det skjulte væk fra offentlighedens søgelys (Socialstyrelsen, 2018), er spørgsmålet, hvorfor kvinder, der er ofre for seksuel udnyttelse, vælger at leve et hverdagsliv uden for systemets rækkevidde fremfor at modtage hjælp fra den nationale indsats til bekæmpelse af menneskehandel.

## DE 'USYNLIGE' OFRE

### – ØNSKER DE SYSTEMETS HJÆLP?

I perioden 2007-2017 blev 730 personer vurderet menneskehandlet af de danske myndigheder. Udover den statistiske indsigt i antallet af disse officielt vurderede ofre for menneskehandel er feltet præget af mørketal (Institut for Menneskerettigheder, 2015; Socialstyrelsen, 2018). Det vides med andre ord ikke, hvor mange ofre for menneskehandel, der reelt befinder sig i Danmark – og således heller ikke hvor mange ofre, som reelt har brug for hjælp og støtte. Et kendetegn blandt ofre for menneskehandel er, at de er tilbageholdende med at søge hjælp og støtte hos de officielle myndigheder (Plambech 2018, Skilbrei 2014, Socialstyrelsen, 2018, Spanger, 2011). Dels fordi de frygter repressalier fra

deres bagmænd, og dels fordi de frygter at blive hjemsendt af myndighederne, fordi de opholder sig i landet som illegale migranter uden arbejds- og/eller opholdstilladelse (Plambech, 2014; Skilbrei, 2013; Socialstyrelsen, 2018). Det bevirker, at ofre for menneskehandel oftest lever et liv uden for myndighedernes rækkevidde, og at mange ofre aldrig bliver vurderet handlet af myndighederne med henblik på at modtage hjælp inden for handlingsplanens rammer (Brunovskis, 2007; Plambech, 2018; Paasche m.fl. (2016); Socialstyrelsen, 2018). Som det fremgår i det følgende, så bevirker det ligeledes, at ofrene – til trods for den udnyttende situation, de befinder sig i – ikke er interesseret i at tage imod det tilbud, som det danske system officielt har mulighed for at tilbyde dem, nemlig en forberedt hjemsendelse til deres oprindelsesland:<sup>4</sup>

- I alt valgte 8 af de i alt 98 ofre, som blev vurderet menneskehandlet i 2017, ikke at tage imod tilbuddet om en forberedt hjemsendelse.
- 50 trådte ud af tilbuddet efter i første omgang at have takket ja.
- 24 af de 98 ofre var gengangere: De har tidligere takket ja til en forberedt hjemsendelse, men undervejs i refleksions- og restitutionsperioden enten forsvandt de ud af myndighedernes varetægt eller blev hjemsendt til deres oprindelsesland via International Organisation for Migration (IOM) eller Dublinforordningen for efterfølgende at returnere tilbage til Danmark (Socialstyrelsen, 2018).<sup>5</sup> Omfanget af ofre, som ikke ønsker at tage imod tilbuddet om en forberedt hjemrejse eller er trådt ud af tilbuddet, illustrerer, hvorledes ofre for menneskehandel i overvejende grad vælger at leve et marginaliseret hverdagsliv uden for myndighedernes rækkevidde, samt hvilke udfordringer det officielle Danmark står overfor i forhold til at hjælpe og beskytte dem.

## ET OFFERPERSPEKTIV

Forskning om menneskehandel er blevet kritiseret for ikke at inddrage ofrenes perspektiver på oplevelser og processer, og deres individuelle motiver og handlekraft i forhold til at forstå deres situation (Plambech, 2018). Forskningsprojektet CRIVIC har i dets etnografiske studie blandt udenlandske kvinder i gadeprostitutionen, på bordeller, på massageklinikker, stript klubber m.m. haft til formål at inddrage ofrenes perspektiv. Dels med henblik på få indsigt i deres hverdagsliv, dels på hvilke institutionelle strukturer, der former og styrer deres muligheder og hverdagsliv i Danmark. Forskningsprojektet har været tilrettelagt med inspiration fra instituti-



### METTE RØMER,

er uddannet pædagog, cand. soc og er ansat som postdoc ved Institut for Sociologi og socialt arbejde, Aalborg Universitet.

romer@socsci.aau.dk



“På baggrund af projektet er det artiklens formål at udfolde kvindernes perspektiv på, hvorfor de lever et liv uden kontakt med systemet, og hvordan de oplever den hjælp, de modtager, når de er i kontakt med de danske myndigheder”

onell etnografi, som er en sociologisk metode, hvor man åbent og eksplorativt uden en bestemt teoretisk tilgang undersøger sammenhængen mellem menneskers hverdagsliv (det lokale niveau) og institutionelle strukturer, reguleringer og normer (det translokale niveau) (Smith 2005 & 2006). Det er en *multi-lokal* etnografisk tilgang (Jakobsen, 2006), som altid tager afsæt i menneskers personlige erfaringer og hverdagsliv, det vil sige den situation som mennesket befinder sig i, med de forudsætninger det har, og de rammer, de er underlagt (Campbell & Gregor, 2004). Dette med henblik på at identificere eventuelle og ikke erkendte problematikker i sammenhængen mellem menneskets hverdagsliv og de translokale institutionelle strukturerer, som mennesket er indlejret i (Smith, 2005).

Om end at udgangspunktet i den institutionelle etnografi er at udforske mennesker og deres hverdagsliv gennem interview og observation, så er analyseobjektet ikke menneskene og deres hverdagsliv. Igennem en analytisk kortlægning af *tekst* – som inden for tilgangen forstås som aktørers handlinger – er analyseobjektet det, som Smith kalder ”ruling relations,” som er de translokale styringsrelationer, som institutionelt strukturerer og påvirker menneskets levede muligheder og hverdagsliv (Smith, 2005 & 2006). Med udgangspunkt i ofrenes perspektiv belyser artiklen således de styringsrelationer- og -rationaler, der har indvirkning på ofrenes muligheder og hverdagsliv i Danmark for at forstå, hvorfor ofre for menneskehandel ikke ønsker kontakt med systemet. Analysen udgør således ikke en evaluering af den nationale indsats, som er etableret og formuleret i den na-

tionale *Handlingsplan til bekæmpelse af menneskehandel* (Udenrigsministeriet, 2018).

Ligesom kvinderne er svære at komme i kontakt med for myndighederne, er de også forskningsmæssigt udfordrende at få til at deltage i forskning på grund af deres frygt og skeptisk for både bagmænd og myndigheder (Bhopal and Deuchar, 2016; Taylor m.fl., 2016; Shaw and Holland, 2014). Adgangen til kvinderne er blevet skabt gennem private og offentlige sociale aktører som udfører opsøgende socialt arbejde i gadeprostitutionen, på bordeller, på massageklinikker, striptklubber m.m. I alt 20 potentielle sex-handlede ofre (18 kvinder, 1 trans og 1 mand med forskellige nationalitetsbaggrunde, EU- og ikke EU-borgere) har deltaget i det etnografiske studie. Om end at undersøgelsens gatekeepers har identificeret tegn på menneskehandel, herunder direkte spurgt de i projektets deltagende kvinder, om de er i et handelsforhold til en bagmand/kriminelt netværk, så er kun tre af de deltagende kvinder vurderet menneskehandlet af de danske myndigheder. De resterende kvinder er at betragte som potentielle ofre, da det ikke er muligt at vide, hvorvidt den interviewede informant aktuelt er i et handelsforhold eller ej med en bagmand/kriminelt netværk (Tyldum og Brunoskis, 2005; Tyldum, G., 2010).

Med afsæt i den institutionelle etnografi er samtlige kvinder blevet interviewet i forhold til deres erfaringsmøder med aktører og organisationer fra det officielle Danmark. Konkret er kvinderne blevet spurgt, om de har haft kontakt med aktører fra det officielle Danmark, hvem de har haft kontakt



med, hvordan de er kommet i kontakt med de pågældende aktører, hvilke handlinger aktørerne har foretaget, hvilken form for hjælp aktørerne har hjulpet med dem med m.m.

Spørgsmålene har haft til hensigt at indfange kvindernes erfaringsmøder i forhold til at udfolde det, som inden for den institutionelle etnografi kaldes ”mapping of social relations”: En kortlægning, som illustrativt demonstrerer de styringsrelationer (ruling relations), som kvinderne institutionelt er indlejret i, og som altså former og styrer kvindernes muligheder og hverdagsliv (Campbell & Gregor, 2004). Gennem en kortlægning af de private og offentlige aktører, som kvinderne har haft kontakt med, indledes analysen med illustrativt at belyse, hvordan den nationale indsats jf. handlingsplanen for menneskehandel udgør den centrale ”ruling relations” styringsrelation, som former måden, hvorpå de respektive aktører agerer over for ofrene i deres møde, og således styrer kvindernes muligheder og hverdagsliv. Isabel er et udvalgt eksempel som repræsentation for kvinderne. Gennem Isabels<sup>6</sup> erfaringsmøde med systemet identificerer analysen efterfølgende, hvordan der inden for indsatsen forekommer at være tre centrale styringsrationaler inden for den nationale koordinerende indsats, som har betydning for kvindernes mulighed og hverdagsliv i Danmark. Isabel er valgt som eksempel, fordi hun selv har valgt at kontakte systemet, og således er modtagelig for hjælp, hvilket – sammenlignet med resterende sky og skeptiske kvinder – gør det muligt at indfange nogle af de centrale problematikker som foranlediger, at kvinderne lever uden for systemet.

#### KORTLÆGNING AF KVINDERNES MØDER MED PRIVATE OG OFFENTLIGE AKTØRER OG ORGANISATIONER

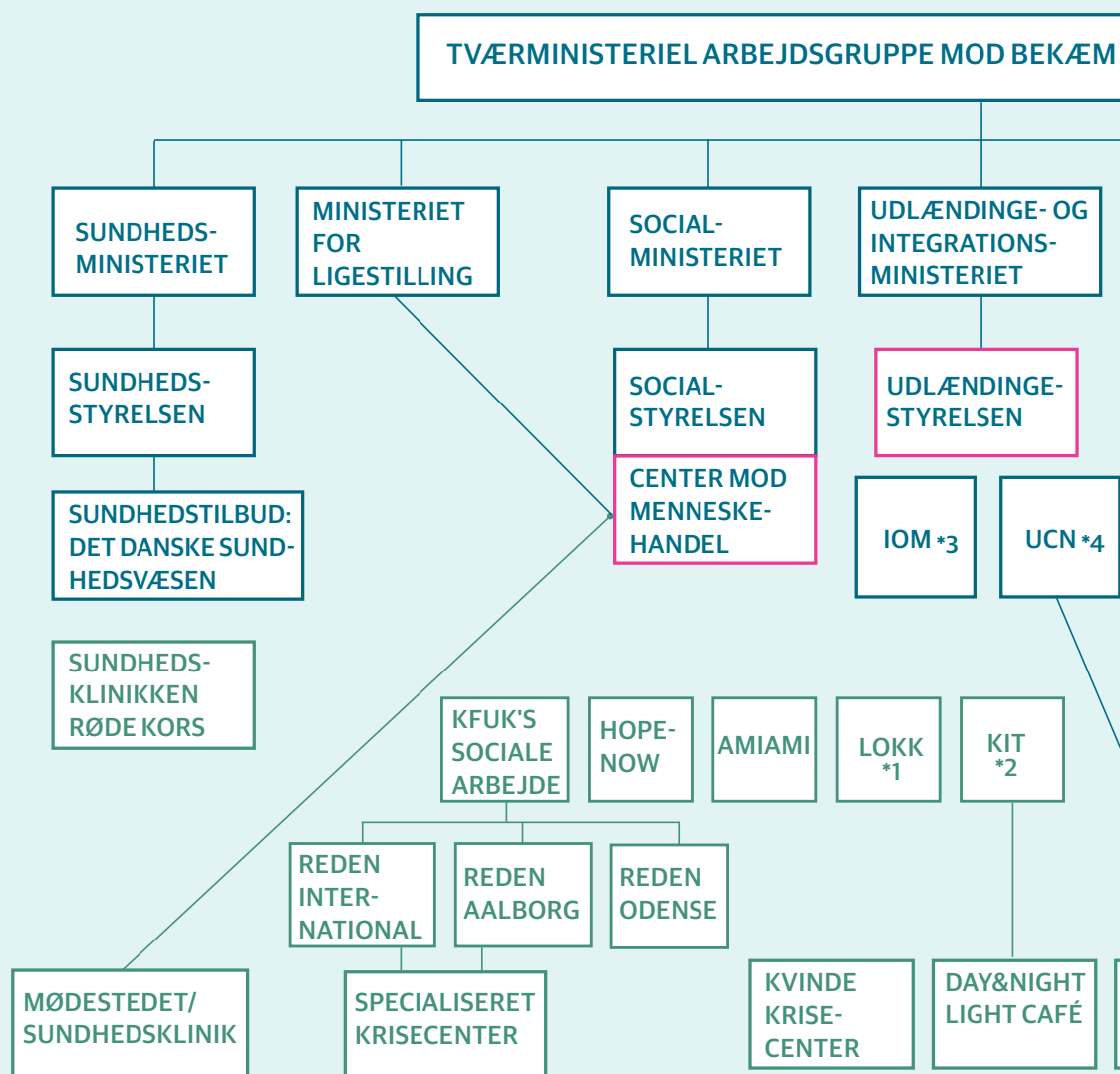
Med udgangspunkt i kvindernes erfaringsmøder har analysen af deres møde med det danske system været indledt med en kortlægning af de aktører og organisationer, som kvinderne tilsammen har mødt i deres kontakt med det officielle Danmark. Kortlægningen viste, at kvinderne har været i kontakt med aktører fra både private og offentlige organisationer. En efterfølgende analyse af de enkelte organisationer og deres tilknytning til den nationale handleplan angiver yderligere, at hovedparten af aktørerne og deres organisationer er forankret i den af regeringen koordinerede tværsektorielle indsats, som blev iværksat med den nationale *Handlingsplan til bekæmpelse mod menneskehandel* (Udenrigsministeriet, 2018). De eneste aktører og organisationer, som ikke er forankret i den nationale handleplan, er de private organisationer LOKK (Landsorganisationen for kvindekrisecentre),

Røde Kors’ sundhedsklinik, KIT (Kirkens Integrationstjeneste) og Gadejuristen. Ingen af disse modtager finansiel støtte af de 63 millioner kr., som er tildelt som satspuljemidler til bekæmpelse af menneskehandel i perioden 2019-2021. Kortlægningen af kvindernes møder med det danske system er illustrativt fremstillet i figuren, *Private og offentlige aktører og organisationer på indsatsområdet i bekæmpelsen mod menneskehandel (prostitution)*. (Se figur næste side) Den viser, hvordan de offentlige og private aktører er forgrenet på regionalt, nationalt og ministerielt niveau, og hvordan den samlede koordinerende indsats er forankret i en tværministeriel arbejdsgruppe ledet af Ligestillingsministeriet (Udenrigsministeriet, 2018). I et institutionelt etnografisk perspektiv illustrerer kortlægningen nærmere bestemt, hvordan kvinderne er institutionelt indlejret, og således styret og formet af de styringsrelationer og -rationaler, som institutionelt strukturerer den nationale koordinerende indsats (Smith 2005).

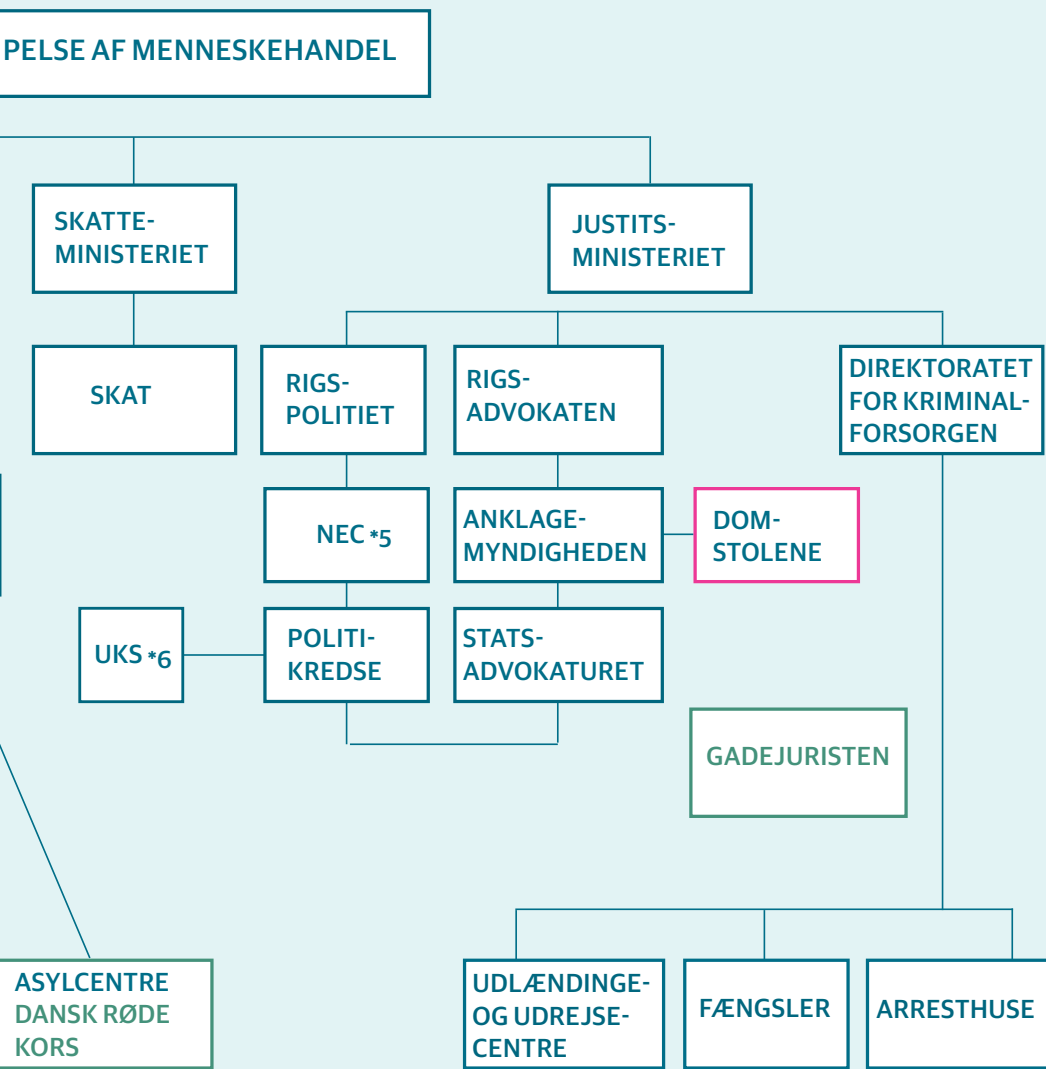
#### IDENTIFIKATION AF STYRINGSRATIONALER SOM DANNER GRUNDLAG FOR KVINDERNES FRYGT

Kortlægningen af de private og offentlige aktører og organisationer, som kvinderne har mødt, illustrerer ikke blot den mangfoldighed af aktører og organisationer, som er involveret i den koordinerede nationale indsats. Den belyser også, hvordan der indenfor den samlede indsats forekommer at være tre forskellige myndigheder, som har mandat til at vurdere, om en person er offer for menneskehandel: Center Mod Menneskehandel (CMM), Udlændingestyrelsen og det straffetretlige system med domstolene. Hvor CMM er myndighedshavende for at vurdere handelsspørgsmål i forhold til lovlig opholdte ofre, vurderer Udlændingestyrelsen handelsspørgsmålet i forhold til ulovlig opholdte udlændinge og asylansøgere, og det straffetretlige system vurderer handelsspørgsmålet i forbindelse med retsforfølgninger af bagmænd/kriminelle netværk (udenrigsministeriet, 2018). Figuren demonstrerer med andre ord, hvordan der er forskellige myndigheder indlejret i den koordinerede indsats’ institutionelle struktur med forskellige styringsrationaler. I det følgende vil det straffetretlige systems og Udlændingestyrelsens og sociale indsats’ styringsrationalitet blive identificeret gennem Isabels møde med det danske system. Anvendelsen af Isabel som eksempel på kvindernes møde med systemet gør det muligt at belyse det, som Tyldum og Brunoskis (2005) kalder for det ”uobserverbare” møde, det vil sige et møde, som reelt set ikke udfolder sig i praksis, eftersom ofre for menneskehandel kun i begrænset omfang er i kontakt med systemets officielle aktører.

# OFFENTLIGE OG PRIVATE ORGANISATIONER I BEKÆMPELSEN MOD Menneskehandel



# NER OG AKTØRER PÅ INDSATSOMRÅDET SKEHANDEL (PROSTITUTION)



\*UDFØRENDE MYNDIGHED I FORBINDELSE  
MED VURDERING AF MENNESKEHANDEL

#### ISABELS MØDE MED DET DANSKE SYSTEM

Isabel er en katolsk troende kvinde midt i 40'erne, som er vokset op i fattigdom i et afsides landdistrikt i et af verdens udviklingslande. På grund af fattigdom rejste Isabel til Italien, hvor hun i mange år arbejdede i hotel- og servicebranchen og blev gift med en italiensk mand, som hun fik et barn med. Da hendes mand døde, fik Isabel tilbud om at rejse til Danmark for at arbejde på fabrik, hvorfor hun efterlod sønnen hos mandens pårørende i Italien. I Danmark erfarede hun, at arbejdet ikke bestod af fabriksarbejde som lovet. Hun skulle arbejde på bordel. (Bag-)kvinden, som havde tilbudt Isabel arbejde i Danmark, tvang således Isabel til at sælge sex under trusler om, at hendes barn var under opsyn og ville blive gjort fortræd, hvis Isabel forlod bordellerne. I en periode på seks år arbejdede Isabel på forskellige bordeller i Danmark for at betale gæld af til (bag-)kvinden og sende remitter til sit barn. På et tidspunkt bliver en kunde glad for Isabel. De indleder et forhold, Isabel bliver gravid og føder deres fælles barn. De første år af barnets levetid fortsætter Isabel med at arbejde på bordel, hvor kollegaerne på bordellet passede barnet, når hun havde kunder. Isabel brød relationen til barnets far, da manden ikke officielt vil vedkende sig faderskabet på sit statsløse barn, og som følge heraf ikke længere ønskede samvær med barnet. Isabel forlader derfor bordellet og lader sig indlogere på et kvindekrisecenter for at søge systemet om hjælp til at forsørge sin søn. Hvorom det første møde med systemet for 71 ud af de 98 identificerede ofre i 2017 var med politiet via razzia på gaden, ransagninger på bordeller, massageklinikker i lufthavnen og lign, så var Isabels første møde med det danske system, Kvindekrisecentreret (Socialstyrelsen, 2018:4).

På baggrund af Isabels handelshistorik kontakter kvindekrisecenteret en af de NGO'er, som er involveret i den nationale indsats. Den pågældende NGO kontakter efterfølgende Center Mod Menneskehandel (CMM), som er den koordinerende myndighedsorganisation med ansvar for at koordinere det tværsektorielle samarbejde mellem indsatsområdenes forskellige foranstaltninger. CMM vurderer, at Isabel er i et handelsforhold og anmelder sagen til politiet med henblik på at få iværksat en retsforfølgelse på Isabels bagkvinde. Politiet afhører Isabel og konkluderer på baggrund af afhøringerne, at Isabel på daværende tidspunkt ikke er i et *aktuelt* handelsforhold. Politiets beslutning belyser, hvordan politiet vurderer Isabels handelsforhold ud fra den retlig rationalitet om at sigte hendes bagmænd for menneskehandel jf. Straffelovens § 262 a.

Selvom Isabel er villig til frivilligt at vidne mod sin bag-

“Omfanget af ofre, som ikke ønsker at tage imod tilbuddet om en forberedt hjemrejse eller er trådt ud af tilbuddet, illustrerer, hvorledes ofre for menneskehandel i overvejende grad vælger at leve et marginaliseret hverdagsliv“

kvinde, vurderer politiet altså sagen som forældet i forhold til at igangsætte en efterforskning med henblik på retsforfølgning af Isabels bagmand. Politiets retlige handlen og ageren bevirker, at Isabel - på trods af flere års seksuel udnyttelse - ikke opnår retlig status som "offer for menneskehandel" med adgang til at modtage hjælp inden for rammerne af den danske handlingsplan. Det vil sig hjælp i form af juridisk rådgivning, medicinsk hjælp, psykologisk assistance og ikke mindst en forberedt hjemsendelse til deres oprindelsesland for at starte en ny tilværelse (Udenrigsministeriet, 2018). Den manglende status som 'offer for menneskehandel' efterlader Isabel uden retstilling i Danmark, og dermed uden muligheder for at leve et hverdagsliv inden for rammerne af det officielle Danmark. Isabels eksempel identificerer med andre ord den problematik, at ofre for menneskehandel ikke altid selv vælger at leve et liv uden for systemet, men at de falder igennem systemet uden mulighed for at modtage hjælp og støtte til deres pågældende situation.

### UDLÆNDINGESTYRELSENS STYRINGSRATIONALITET

Politiets vurdering af, at Isabel ikke er i et *aktuelt* handelsforhold, og at der dermed manglede retligt grundlag for at retsforfølge hendes bagkvinde, betød, at CMM trak sig fra Isabels sag ved at overlade den til Udlændingestyrelsen. Isabel blev således overladt til sin migrationsstatus som EU-borger uden arbejdstilladelse i Danmark og dermed manglende mulighed for at forsørge sin søn. Selvom Isabel søgte om både familiesammenføring med sin søn og opholdstilladelse, afviste henholdsvis Statsforvaltningen og Udlændingestyrelsen samstemmigt Isabels ansøgning. Dette med begrundelse i, at Isabel ikke havde anden tilknytning til Danmark end hendes arbejde på de respektive bordeller - altså uden anerkendelse af, at hendes barn var dansk statsborger og i tre år havde været integreret i det danske velfærdssystem. Med en rationalitet med forankring i den danske udlændingelov om, at EU-borgere kun kan modtage ophold i Danmark, hvis de er selvforsørgende, blev Isabels sag afvist. Med advokatbistand fra den lokale NGO klagede Isabel udvisningen til Udlændingenævnet, som i flere omgange afviste klagen ved at stadfæste Statsforvaltningen og Udlændingestyrelsens udvisning. Mens sagen verserede, hjalp NGO'en Isabel med at anskaffe et fuldtidsarbejde i hotel- og servicebranchen. Det betød, at Isabel i sidste ende fik opholdstilladelse, da hun med fast job fik status som selvforsørgende EU-borger. Med hjælp fra NGO'en undgik Isabel at blive udvist af Danmark og risikoen for at blive adskilt fra sit barn.

### SOCIAL INDSATS ROLLE OG BETYDNING

Isabels møde med det danske system illustrerer ikke blot, hvordan politiet og udlændingestyrelsens respektive styringsrationaler har indvirkning på de muligheder, som ofre for menneskehandel har for at have et hverdagsliv i Danmark - i så fald de ønsker/tør at bryde deres handelsforhold til deres bagmænd/kriminelle netværk. Isabels møde demonstrerer også, hvordan de sociale aktører påtager sig forskellige roller og betydninger for Isabels sag. Som den koordinerende myndighed for den samlede nationale indsats består CMMs rolle i at overdrage Isabels sag til først politiet og senere udlændingestyrelsen. Som den koordinerede myndighed sikre CMM med andre ord, at Isabels sagsbehandlingsprocedure forløber sig i henhold til handlingsplanen. NGO'en derimod påtager sig en hjælpende rolle i forhold til at støtte Isabel. Den hjælper nærmere bestemt Isabel med at navigere rundt i det komplekse institutionelle felt med de mange involverede instanser. Den yder hjælp og støtte i forhold til at få tildelt integrationsydelse, at komme i virksomhedspraktik, på sprogkursus, og at få en bolig stillet til rådighed, da Isabel flytter fra krisecentret. Den yder advokatbistand til både at køre en faderskabssag mod barnets far, så sønnen opnår dansk statsborgerskab, og til at ansøge om familiesammenføring og opholdstilladelse. Isabels møde med de sociale aktører illustrerer således, hvordan CMM handler og agerer i henhold til det, man inden for den institutionelle etnografi kalder *institutional accountable*, dvs. som en sagsbehandlende aktør, som yder socialt arbejde i henhold til de lovgivningsmæssige rammer, som de er underlagt jf. handlingsplanen. Som socialarbejdere træder CMM ikke ud over handlingsplanens lovgivningsmæssige rammer, således som det gør sig gældende for NGO'en. NGO'en træder ud over handlingsplanens lovgivningsmæssige rammer for at søge efter muligheder for Isabel til at leve et tåleligt liv - ikke for at sikre Isabels retsstilling i Danmark. Isabels møde med det danske system indikerer med andre ord, hvordan det sociale arbejde med ofre for menneskehandel består i en dobbeltrolle i forhold til både at hjælpe og støtte ofrene ud af det tvangsforhold, de er fanget i, men ligeledes med CMMs myndighedsrolle i forhold til at overvåge og føre kontrol med ofrene i forhold til lovbrud, som kan relateres til menneskehandel. En dobbeltrolle, som er problematisk for kvinderne i forhold til skabe tillid. For hvem har socialarbejderne intention om at hjælpe?

### AFSLUTNING

Med inspiration i den institutionelle etnografi har artiklen med afsæt i et offerperspektiv haft til formål at kortlægge de

translokale styringsrelationer, som institutionelt strukturerer og påvirker kvindernes hverdagsliv. Dette med henblik på at identificere eventuelle og ikke erkendte problematikker. Sammenfattende fremviser analysen, at selvom kvinderne kan have levet og skabt et liv i Danmark over mange år, så tager lovgivningen ikke hensyn hertil. Kvindernes mulighed for at opnå status som "offer for menneskehandel" forekommer at være kvindernes retstilling i Danmark. En retstilling, som giver dem en begrænset mulighed for at leve et hverdagsliv inden for det danske system, da de som oftest enten bliver tilbudt mulighed om hjemsendelse på baggrund af deres status som "offer for menneskehandel" eller bliver udvist på grund af deres illegale migrationsstatus. Frygten for repressalier fra bagmændene og frygt for hjemsendelse – som fratager kvinderne mulighed for at tilbagebetale gæld til deres bagmænd/kriminelle netværk og sende remitter til deres familier/børn i hjemlandet – er indvirkende på, at ofre for menneskehandel ofte vælger at leve et liv uden for systemets rækkevidde. ●

“Selvom Isabel er villig til frivilligt at vidne mod sin bagkvinde, vurderer politiet altså sagen som forældet i forhold til at igangsætte en efterforskning med henblik på retsforfølgning af Isabels bagmand”

## NOTER

1. Projekt CRIVIC (forkortet for criminalised victims) er et forskningsprojekt ved Institut for sociologi og socialt arbejde, Aalborg Universitet som er finansieret af Rådet for Offerfonden. Læs herom på: <https://www.cri-vic.aau.dk/>
2. Se herom i bekendtgørelsen af FN-protokol af 15. november 2000 om forebyggelse, bekæmpelse og retsforfølgning af menneskehandel, særlig handel med kvinder og børn, til supplering af De Forenede Nationers konvention af 15. november 2000 om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet, BKl nr. 11 af 29/04/2004
3. Siden lanceringen af den første Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel i 2002 (Ministeriet for Ligestilling, 2002) er handlingsplanen blevet revideret hvert tredje år og udgør i dag en serie af i alt fem handlingsplaner, hvorom den sidste reviderede handlingsplan trådte i kraft pr. 1. januar 2019 (Udenrigsministeriet, 2018). Ved revideringen af den første handlingsplan blev handlingsplanen udvidet til ikke kun at inkludere kvinder handlet til prostitution, men også mænd og børn, og andre udnyttelsesformer (se mere herom i Spanger 2011). I nærværende artikel tages der afsæt i den femte og sidste handlingsplan (Udenrigsministeriet, 2018).
4. Når myndighederne vurderer, at en person er i et aktuelt handelsforhold med en bagmand/-kvinde – altså ofre for menneskehandel – får vedkommende tildelt en refleksions- og restitutionsperiode på 30 dage med mulighed for indkvartering og støtte i overensstemmelse efter den enkeltes behov på et specialiseret krisecenter. Hvis ofret ønsker at tage imod en forberedt hjemsendelse kan refleksions- og restitutionsperioden forlænges 120 dage, alt imens hjemsendelsen planlægges. Efter endt refleksionsperiode kan personen rejse hjem via International Organisation for Migration (IOM) og modtage reintegrationsstøtte i seks måneder efter hjemkomst (Udenrigsministeriet, 2018).

5. Se eksempelvis Plambech (2014), Paasche m.fl. (2016) vedrørende praksis i forbindelse med hjemsendelser af ofre til Nigeria.

6. Forskningsprojektet CRIVIC er anmeldt til datatilsynet. Og samtlige deltagere i projekt CRIVIC har givet deres samtykke til at deltage. Isabel er et pseudonym

### \* NOTER TIL FIGUREN:

1. Landsorganisationen for kvindekrisecentre
2. Kirkens Integrationstjeneste
3. International Organization for Migration
4. Udlændingecenter Nordsjælland
5. Rigspolitiets Nationale Efterforskningscenter
6. Udlændingekontrolsektionen ved Københavns Politis stationsenhed Special- og Udlændingekontrol

---

## LITTERATUR

- Bhopal, K. and Deuchar, R.** (2016) *Researching marginalised groups*. London: Routledge.
- Brunovskis, A.** (2007): Når ofre for menneskehandel sier nei til hjelp, I: Jessen, L. (red): *Det ideelle offer. Andre tekster om prostitution*. Koloritt Forlag.
- Campbell, M & Gregor, F** (2004): Mapping Social Relations - A primer in Doing Institutional Ethnography. AltMira Press.
- Department of State, United States of America** (2018): *Trafficking in Persons Report, June 2018*,
- Institutt for Menneskerettigheter** (2015): *Menneskehandel 2014-2015*.
- Jacobsen, T. B** (2006): Institutionel Etnografi – myter og logikker i moderne organisationer, I Bjerg, O. & Villadsen, K.: *Sociologiske metoder: fra teori til analyse i kvalitativ og kvantitative studier*, Forlaget Samfundslitteratur
- Ministeriet for Ligestilling** (2002): *Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel*
- Paasche, E., Plambech, S. & Skilbrei, M.** (2016): *Assistert retur til Nigeria*. UiO Institutt for kriminologi og rettsosologi. Det juridiske fakultet
- Plambech, S.** (2014): *Points of departure*, University of Copenhagen
- Plambech, S.** (2018): Gæld og sexarbejde. Gældsbundet migration til Europa blandt nigerianske kvinder, *Jordens Folk*, 1-2, s. 48-55
- Shaw, I. and Holland, S.** (2014) *Doing Qualitative Research in Social Work*, London: SAGE.
- Skilbrei, M.** (2013): Transnasjonal prostitusjon i brytningen mellom kriminalitetsbekempelse og innvandringskontroll, I Johansen, N.B., Ugelvik, T.; Aas, F. K. (Red.): *Krimmigrasjon. Den nye kontrollen av de fremmede*, Universitetsforlaget, Oslo
- Smith, D. E.** (ed.) (2005): *Institutional Ethnography as Practice*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Smith, D. E.** (2006): *Institutional Ethnography – A Sociology for People. The Gender Lens*. AltMira Press.
- Socialstyrelsen** (2018): *Statistik 2017. Ofre for menneskehandel i Danmark*
- Spanger, M.** (2011): Human trafficking as a lever for feminist voices? Transformations of the Danish policy field of prostitution, *Critical Social Policy*, vol. 31(4), p. 517-539
- Spanger, M.** (2017): What do emotions do? Circulations of annoyance, hostility and shame in fieldwork: Spanger, M & Skilbrei M. (red.): *Prostitution Research in Context*, Routledge,
- Taylor, M. F.; Pooley, J.A. and Carragher, G** (2016) A systematic review of current data collection techniques used to enhance involvement of “hard to reach” adolescents in research studies. In Bhopal and Deuchar: *Researching marginalised groups*. London: Routledge.
- Tyldum & Brunovskis, A.** (2005): Describing the Unobserved: Methodological Challenges in Empirical Studies on Human Trafficking, *International Migration*, 43
- Tyldum, G.** (2010): Limitations in Research on Human Trafficking, *International Migration*, 48 (5)
- Udenrigsministeriet** (2018): *Handlingsplan til bekæmpelse af menneskehandel 2019-2021*



